

K Z O M U N I A K A T
Z B A D A Ń

Warszawa, wrzesień 2009

www.cbos.pl ● sekretariat@cbos.pl

BS/120/2009

**DWIE DEKADY PRZEMIAN
RELIGIJNOŚCI W POLSCE**

SPIS TREŚCI

RELIGIJNOŚĆ OGÓLU POLAKÓW	3
RELIGIJNOŚĆ OSÓB W WIEKU OD 18 DO 24 LAT	6
RELIGIJNOŚĆ OSÓB Z WYŻSZYM WYKSZTAŁCENIEM.....	10
RELIGIJNOŚĆ MIESZKAŃCÓW NAJWIĘKSZYCH MIAST	14
RELIGIJNOŚĆ MIESZKAŃCÓW WSI	19

Już od początku lat dziewięćdziesiątych w naszych comiesięcznych badaniach pytamy o podstawowe wskaźniki religijności Polaków – wiarę i uczestnictwo w praktykach religijnych¹. Stwarza to możliwość monitorowania zmian zachodzących w tym zakresie. Jednak reprezentatywne badania realizowane na próbie około tysiąca osób nie pozwalają – ze względu na ograniczoną liczebność – analizować przemian religijności w poszczególnych podgrupach wyróżnionych ze względu na takie cechy, jak: płeć, wiek, wykształcenie czy miejsce zamieszkania. W celu dokonania takiej diagnozy połączyliśmy wszystkie zbiory z danego roku (począwszy od początku lat 90.), w których znalazły się porównywalne wskaźniki dotyczące podstawowych wymiarów religijności, a więc deklaracji wiary i uczestnictwa w praktykach religijnych.

Mimo iż porównywanie danych w czasie, zwłaszcza w długim okresie i przy stosunkowo częstych i regularnych pomiarach, jest niewątpliwie bardzo wartościowe z socjologicznego punktu widzenia, analiza taka nierzadko napotyka trudności i ograniczenia. Wynikają one głównie z tego, że potrzeba doskonalenia wskaźników lub dostosowania ich do aktualnej sytuacji społeczno-kulturowej zmusza niekiedy badaczy do modyfikacji pytań, przez co wyniki nie zawsze są bezpośrednio ze sobą porównywalne.

Problem ten dotyczy również stosowanych przez nas wskaźników religijności. Od początku lat dziewięćdziesiątych kilkakrotnie zmieniały się (mniej lub bardziej znacząco) pytania o wiarę respondentów oraz o częstość ich praktyk. W latach 1992–1994 w wielu badaniach w kafeterii pytania o wiarę („Niezależnie od udziału w praktykach religijnych, czy uważa Pan(i) siebie za osobę:...”)² zamiast określenia „wierzącą” stosowano „raczej wierzącą”. Uniemożliwia to, co prawda, bezpośrednie porównanie poszczególnych kategorii² (w związku z czym w tego typu analizach badania te pominięto), pozwala jednak na

¹ Do 1991 roku włącznie pomiar wiary i praktyk odbywał się za pomocą jednego wskaźnika, co uniemożliwia porównywanie ówczesnych danych z uzyskiwanymi w kolejnych latach, w których religijność badaliśmy za pomocą dwóch odrębnych pytań.

² Respondenci mając do wyboru kategorie: „głęboko wierzący” i „raczej wierzący” częściej niż wtedy, kiedy wśród charakterystyk mogli wybrać: „głęboko wierzący” i „wierzący”, skłonni byli swoją wiarę określać jako pogłębioną.

stworzenie porównywalnej szerszej kategorii „wierzący”³. Mniej znaczącym problemem – jak się okazuje – jest fakt, że w latach 1992–1996 w wielu badaniach na określenie stosunku do wiary zamiast sformułowania „raczej niewierząca” stosowano „niezdecydowaną”. Zmiana ta nie zaburza istotnie porównywalności danych. Analizując z kolei zmiany częstości uczestnictwa w praktykach religijnych należy mieć na uwadze, że w latach 1992–1996 do pytania „Czy bierze Pan(i) udział w praktykach religijnych, takich jak: msze, nabożeństwa lub spotkania religijne”, stosowano następującą kafeterię: 1) Tak, zazwyczaj kilka razy w tygodniu, 2) Tak, raz w tygodniu, 3) Tak, kilka razy w roku, 4) W ogóle w nich nie uczestniczy. Od 1997 roku włączono dodatkową odpowiedź: „Tak, kilka razy w miesiącu”, którą z kolei w połowie 1998 roku zmieniono na „Tak, 1 lub 2 razy w miesiącu”. Pomimo stworzenia dla bezpośrednich porównań jednej – szerszej – kategorii „kilka lub kilkanaście razy w roku” (powstałej z połączenia „kilka razy w roku” oraz „kilka razy w miesiącu” lub – w zależności od terminu badania – „1 lub 2 razy w miesiącu”), to prawdopodobnie zmianą wskaźnika w 1997 roku należy tłumaczyć różnicę w deklaracjach częstości praktyk religijnych, którą odnotowaliśmy w tym czasie.

W niniejszym opracowaniu, mając na uwadze wszystkie metodologiczne ograniczenia, przyjrzymy się przemianom podstawowych wskaźników religijności zarówno wśród ogółu Polaków, jak i w tych grupach, które – jak się zwykło przyjmować – narażone są na przyspieszoną sekularyzację, a więc wśród osób najmłodszych (w przypadku naszych badań są to respondenci w wieku od 18 do 24 lat), najlepiej wyedukowanych (z minimum wyższym wykształceniem) oraz zamieszkujących największe miejscowości (powyżej 500 tys. mieszkańców). Ze względu na intensywne przemiany zachodzące na polskiej wsi ciekawe wydało się nam również zbadanie zmian w deklarowanym stosunku do wiary i praktyk religijnych wśród mieszkańców najmniejszych miejscowości.

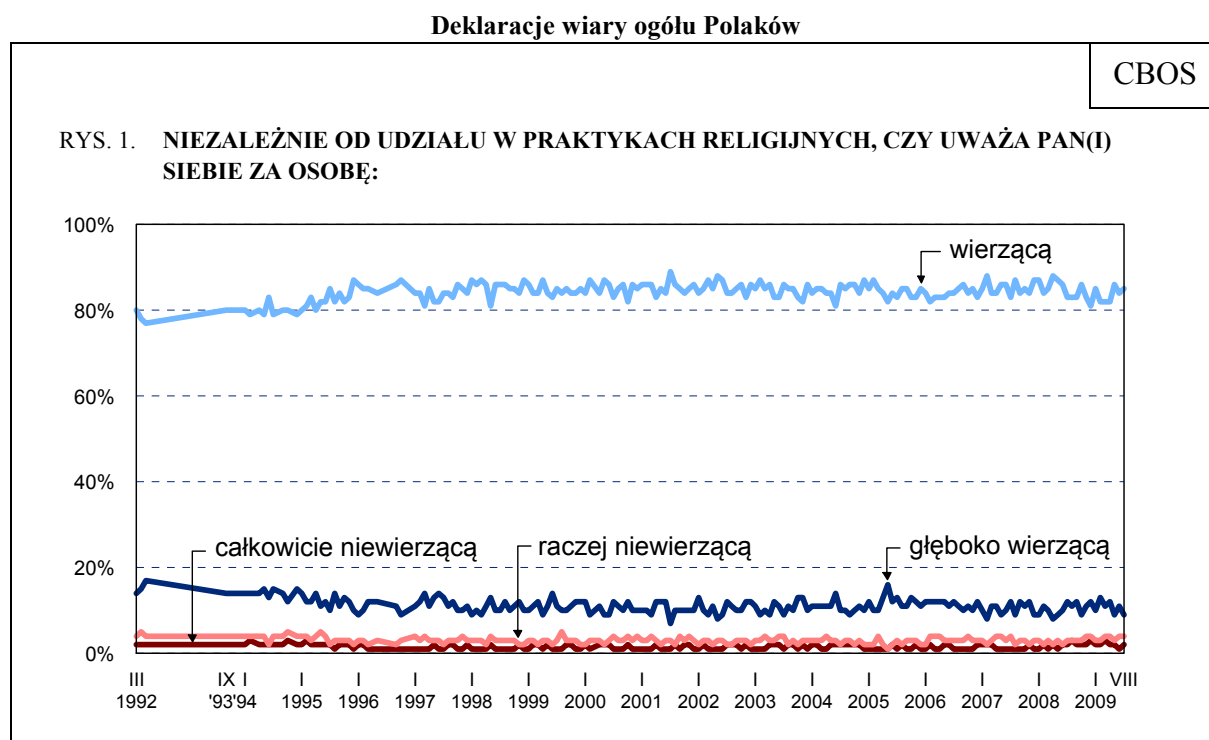
W związku z tym, że początkowo wskaźniki wiary nie były stosowane w każdym badaniu, a ponadto – jak już wspomnieliśmy – te, które stosowano, nie zawsze są ze sobą porównywalne, liczebności analizowanych populacji z lat 1992–1994 są zwykle mniejsze niż te z kolejnych roczników⁴.

³ Jednocześnie istotnie zwiększając liczebność populacji z lat 1992–1994.

⁴ Różnice w liczebnościach populacji z lat 1992–1994 wynikają z różnych konfiguracji porównywanych danych. Ze względu na mniej lub bardziej istotne zmiany w treści pytań o wiare i religijność w początkowych latach, nie wszystkie wskaźniki w danej konfiguracji są ze sobą porównywalne, przez co należało je usunąć z analiz.

RELIGIJNOŚĆ OGÓLU POLAKÓW

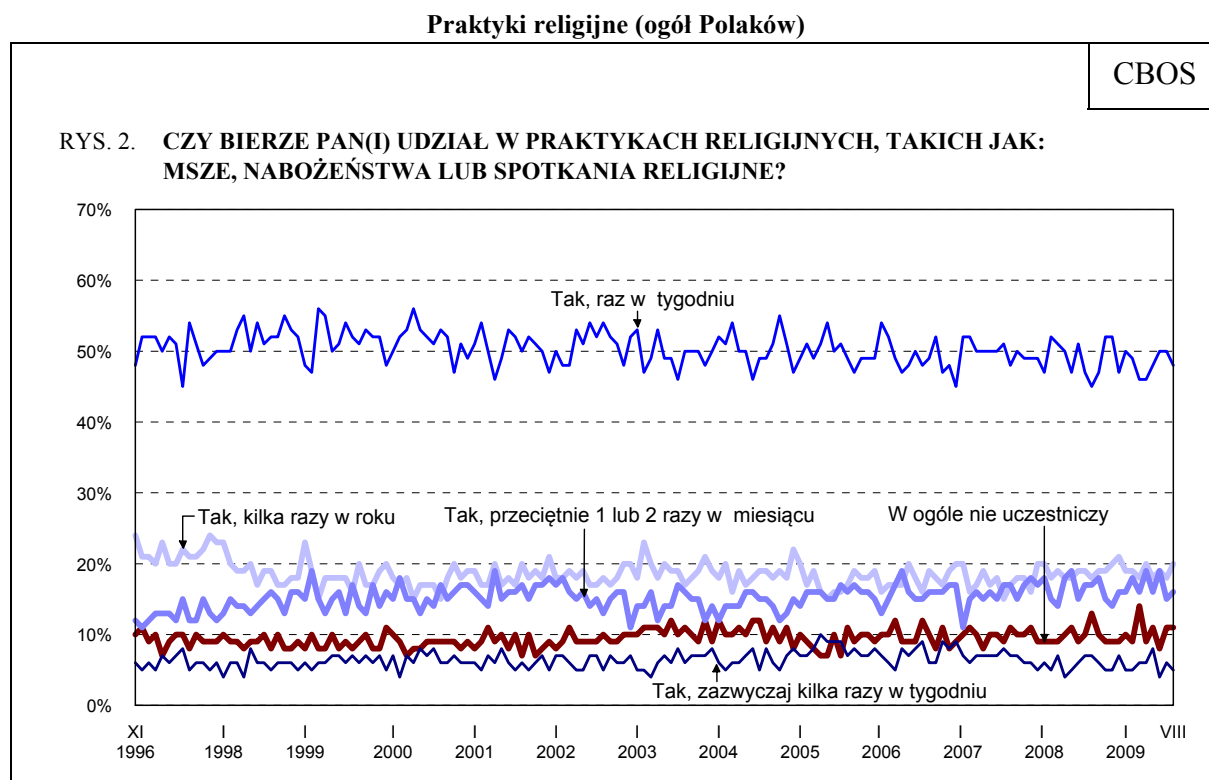
Powszechnie deklarowana wiara w Boga – na co zwracaliśmy już uwagę w wielu opracowaniach⁵ – jest trwałą cechą Polaków, utrzymującą się w ostatnich dwadziestu latach na niemal niezmiennym poziomie. Z systematycznie prowadzonych przez nas badań wynika, że od początku lat dziewięćdziesiątych niezmiennie prawie wszyscy ankietowani (od 93% do 97%) określają się jako wierzący, z czego mniej więcej co dziesiąty ocenia swoją wiarę jako głęboką. Odsetek osób zaliczających się do raczej lub całkowicie niewierzących również pozostaje na mniej więcej stałym – stosunkowo niskim poziomie (od 3% do 7%).

Charakterystycznym elementem wiary polskiego społeczeństwa jest towarzyszące jej równie trwałe i stosunkowo silne – szczególnie w porównaniu z obywatelami innych krajów europejskich – przywiązanie do praktyk religijnych, takich jak nabożeństwa, msze lub

⁵ Zob. np.: R. Boguszewski, *Religia i religijność Polaków w zmieniającym się społeczeństwie*, w: K. Zagórski (red.), *„Życie po zmianie. Warunki życia i satysfakcje Polaków”*, Warszawa 2009, s. 169–193 oraz komunikaty CBOS: „Wiara i religijność Polaków dwadzieścia lat po rozpoczęciu przemian ustrojowych”, marzec 2009 (oprac. R. Boguszewski); „Pierwsza pielgrzymka Jana Pawła II do ojczyzny – rocznicowe refleksje, czerwiec 2009 (oprac. B. Wciórka); „Więzy Polaków z Janem Pawłem II, Kościołem i religią”, kwiecień 2006 (oprac. B. Wciórka); „Religijność Polaków na przełomie wieków”, kwiecień 2001 (oprac. B. Wciórka).

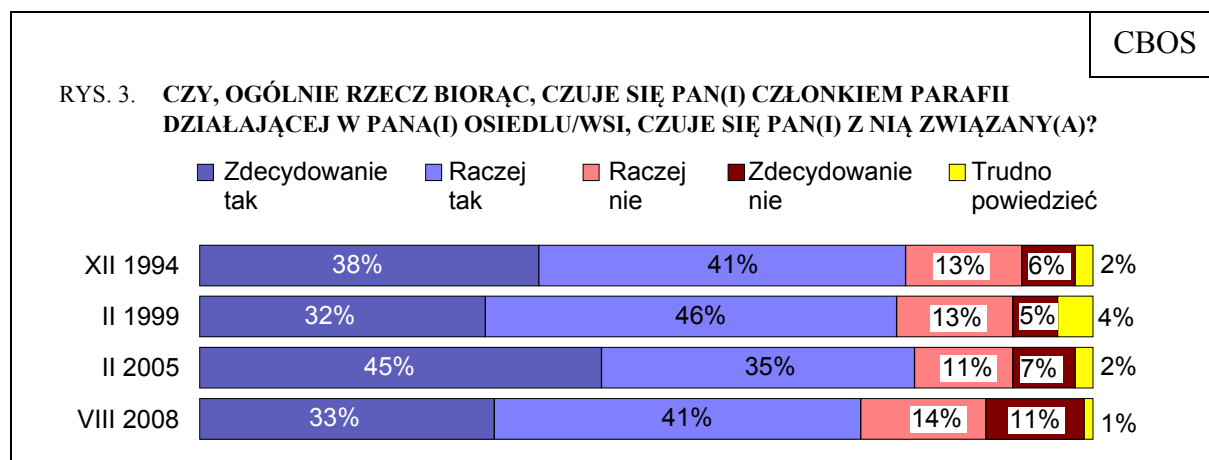
spotkania religijne. Pod tym względem – jak wskazują nasze comiesięczne badania – poziom zaangażowania Polaków, podobnie jak deklaracje wiary, w ciągu ostatnich dwudziestu lat pomimo okresowych wahań niemal się nie zmienił. Około połowy badanych przyznaje, że praktykuje co najmniej raz w tygodniu, niespełna jedna piąta – raz lub dwa razy w miesiącu, średnio co piąty respondent twierdzi, że uczestniczy w obrzędach religijnych kilka razy w roku, a mniej więcej co dziesiąty przyznaje, że w ogóle nie bierze w nich udziału.

* Przed listopadem 1996 roku nie stosowano kategorii „1 lub 2 razy w miesiącu” ani podobnej, co uniemożliwia bezpośrednie porównanie wcześniejszych danych. Od listopada 1996 roku do maja 1998 roku zamiast „Tak, przeciętnie 1 lub 2 razy w tygodniu” obowiązywała kategoria „Tak, kilka razy w miesiącu”

Można zatem przyjąć, że w ciągu ostatniego dwudziestolecia zarówno autodeklaracje wiary, jak i uczestnictwo w praktykach religijnych pozostają na stabilnym wysokim poziomie. Nie oznacza to jednak, że religijność Polaków i ich przywiązanie do Kościoła w żaden sposób się nie zmieniają. Jak wynika z badań przeprowadzonych w sierpniu 2008 roku – w ciągu trzech lat, jakie upłynęły od śmierci Jana Pawła II, zaszły niekorzystne zmiany w funkcjonowaniu lokalnych parafii. Mniej osób uczestniczy w ich życiu religijnym i społecznym, osłabło także poczucie przynależności i więzi z parafią, ponadto przybyło osób,

które nie mają poczucia podmiotowości i nie odczuwają potrzeby współkształtowania lokalnego środowiska parafialnego⁶.

W porównaniu z sytuacją z przełomu wieków podwoił się (z około 3% do około 6%) odsetek osób niezdecydowanych, obojętnych religijnie lub niewierzących, a od czasu śmierci papieża–Polaka, po początkowo istotnym wzroście, z roku na rok zmniejsza się liczba deklaracji stosowania się do wskazań Kościoła, przybywa natomiast tych, którzy przyznają, że wiarę przeżywają na swój własny sposób. Na podstawie tego wskaźnika trudno jednak jednoznacznie stwierdzić, czy zarysowująca się tendencja wskazuje na szerszy trend odchodzenia od religijności instytucjonalnej czy też jest jedynie powrotem do stanu z początku obecnego stulecia i na tym poziomie się ustabilizuje (por. tabela 1).

Tabela 1

Który z poniższych opisów najbardziej pasuje do Pana(i) sytuacji?	Wskazania respondentów według terminów badań						
	III '00	X '03	II '05	V '05	IV '06	IV '07	V '09
	w procentach						
Jestem wierzący(a) i stosuję się do wskazań Kościoła	56,7	53,9	57,6	65,9	62,9	55,0	53,2
Jestem wierzący(a) na swój własny sposób	39,6	42,8	39,0	31,5	31,8	39,3	41,1
Nie mogę powiedzieć, czy jestem wierzący(a) czy też nie	1,3	1,0	0,6	0,8	1,7	2,4	1,6
Nie jestem wierzący(a) i nie interesuję się tymi sprawami	0,7	0,6	1,0	0,4	1,7	1,4	2,0
Jestem niewierzący(a), ponieważ nauki Kościołów są błędne	0,4	0,6	0,4	0,1	0,8	0,4	1,1
Inne	0,5	0,7	1,2	1,1	1,0	0,8	0,6
Trudno powiedzieć	0,8	0,4	0,1	0,1	0,1	0,7	0,4

⁶ Zob. komunikat CBOS „Polacy o swoich związkach z lokalną parafią. Opinie z lat 2005 i 2008”, wrzesień 2008 (oprac. B. Wciórka).

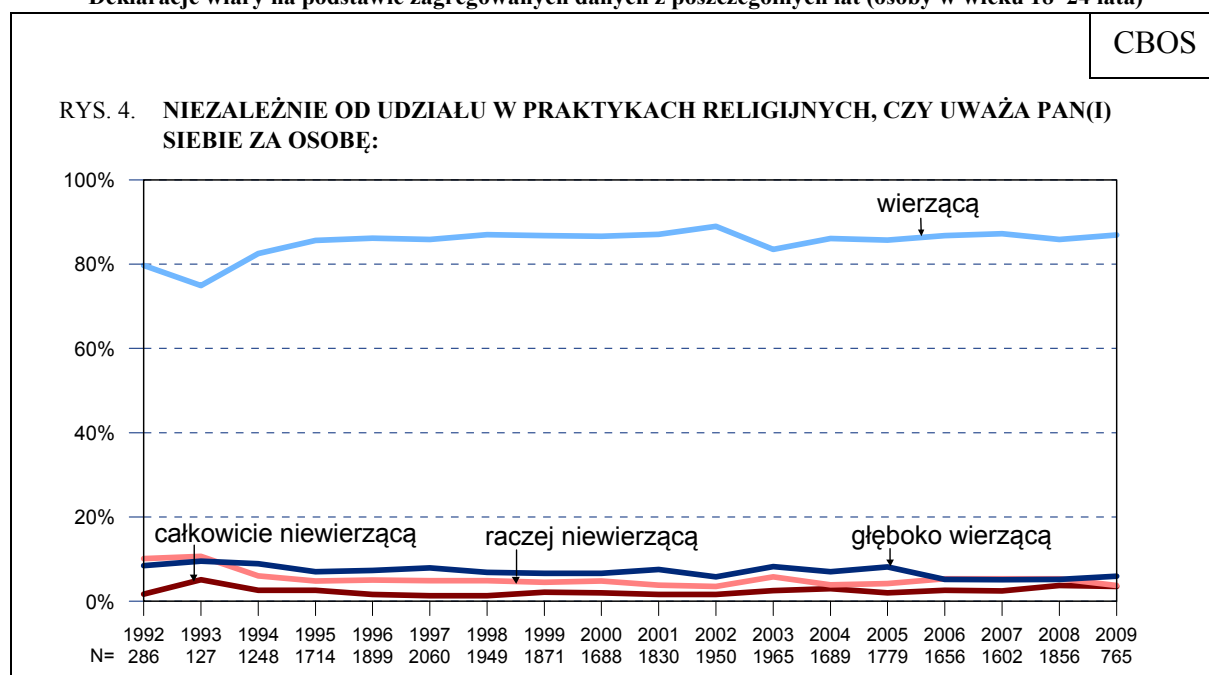
O tym, że w sferze religijności Polaków dokonują się jednak pewne przeobrażenia, świadczą również analizy wskaźników wiary, a przede wszystkim praktyk religijnych we wspomnianych wcześniej grupach społecznych. Zmienia się zatem religijność polskiej młodzieży i mieszkańców największych aglomeracji, a poniekąd także osób z wyższym wykształceniem oraz mieszkańców polskich wsi.

Nie ulega natomiast wątpliwości, że bez względu na analizowaną grupę społeczną wyjątkowy dla polskiej religijności okazał się rok 2005 – czas choroby i śmierci Jana Pawła II. W tym czasie wskaźniki dotyczące wiary i praktyk mniej lub bardziej znacząco wzrosły. Jednak – jak się okazało – w żadnej z analizowanych kategorii społecznych to swoiste „wzmożenie religijne” nie przetrwało próby czasu.

RELIGIJNOŚĆ OSÓB W WIEKU OD 18 DO 24 LAT

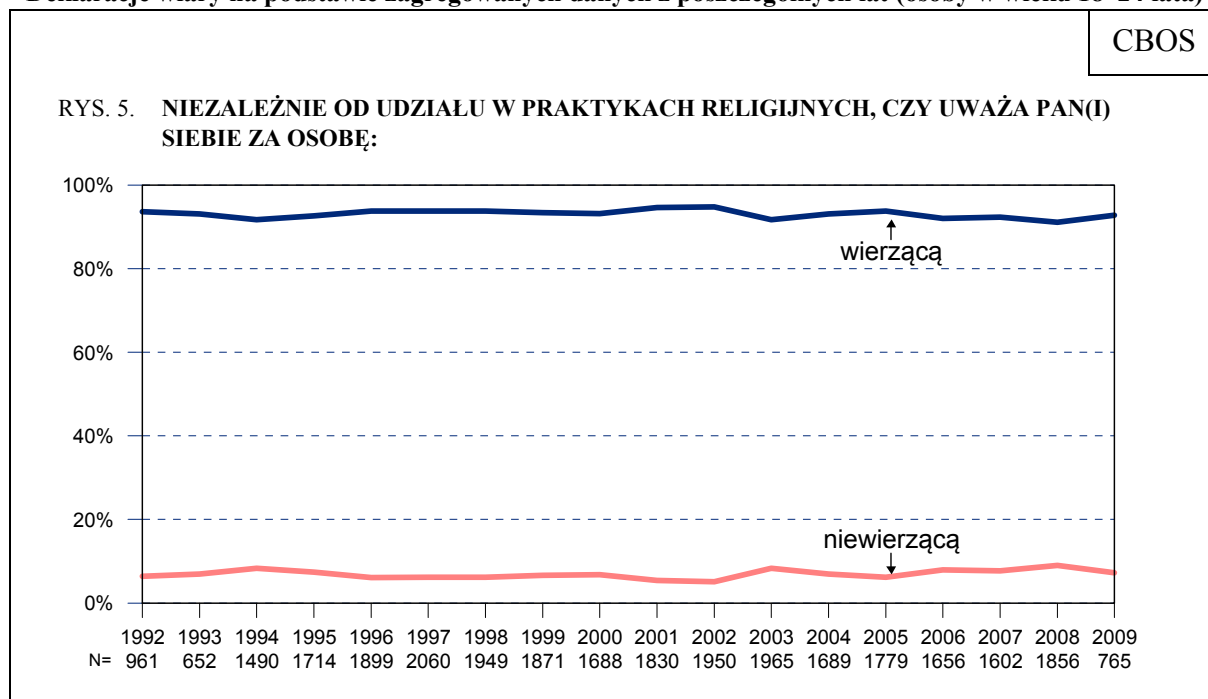
Ostatnie dwudziestolecie nie przyniosło radykalnych zmian w deklaracjach wiary młodych Polaków – ciągle nieco ponad 90% osób w wieku od 18 do 24 lat uznaje się za wierzące lub głęboko wierzące. Co jednak dość istotne, od początku lat dziewięćdziesiątych odsetek respondentów głęboko wierzących zmniejszył się niemal o połowę – z około 9% do około 5%. Prawie nie zmieniła się natomiast w tym czasie liczba osób określających się jako niewierzący. Niezmiennie stanowią oni około 10% wszystkich badanych w wieku od 18 do 24 lat.

Deklaracje wiary na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat (osoby w wieku 18–24 lata)

Połączenie osób głęboko wierzących, wierzących i raczej wierzących w jedną kategorię „wierzący” oraz niezdecydowanych, raczej niewierzących i całkowicie niewierzących w kategorię „niewierzący”⁷ daje nam od roku 1992 do 2009 dwie niemal proste linie, co świadczy o tym, że odczuwana wiara młodych Polaków, bez jej jakościowego zróżnicowania, pozostaje dość stabilna.

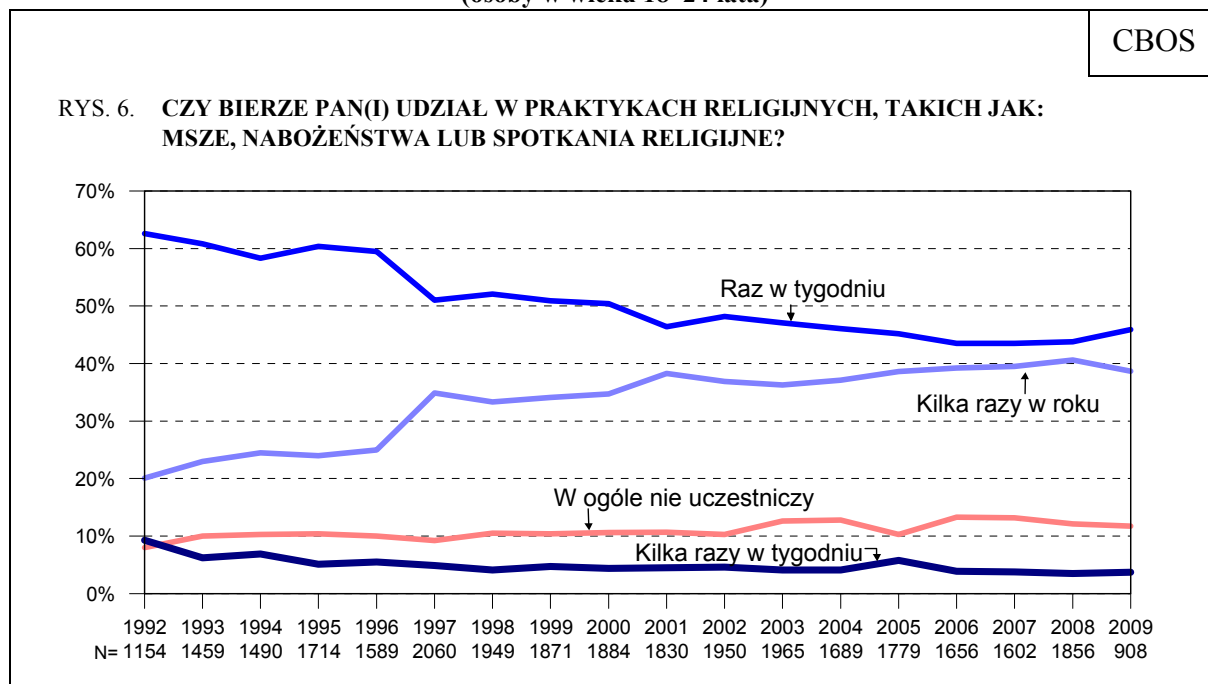
Deklaracje wiary na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat (osoby w wieku 18–24 lata)

Zdecydowanie mniej stabilnie przedstawia się uczestnictwo młodych Polaków w praktykach religijnych. Obecnie do cotygodniowego lub częstszego udziału w mszach, nabożeństwach lub spotkaniach religijnych przyznaje się mniej więcej połowa ankietowanych od 18 do 24 roku życia, podczas gdy na początku lat dziewięćdziesiątych – ponad dwie trzecie (w 1992 roku nawet 72%). Od tego czasu zmniejszyła się zarówno liczba praktykujących kilka razy w tygodniu (z 9% do 4%), jak i uczęszczających do kościoła co niedziela (z 63% do 45%). Dwukrotnie wzrósł natomiast (z 20% do około 40%) odsetek osób praktykujących nieregularnie (kilka lub kilkanaście razy w roku). Nieznacznie zwiększyła się też (od 1992 roku o 4 punkty procentowe) liczba młodych ludzi w ogóle nieuczestniczących w praktykach religijnych. Obecnie, jak wynika z deklaracji, stanowią oni 12% badanych mających od 18 do 24 lat.

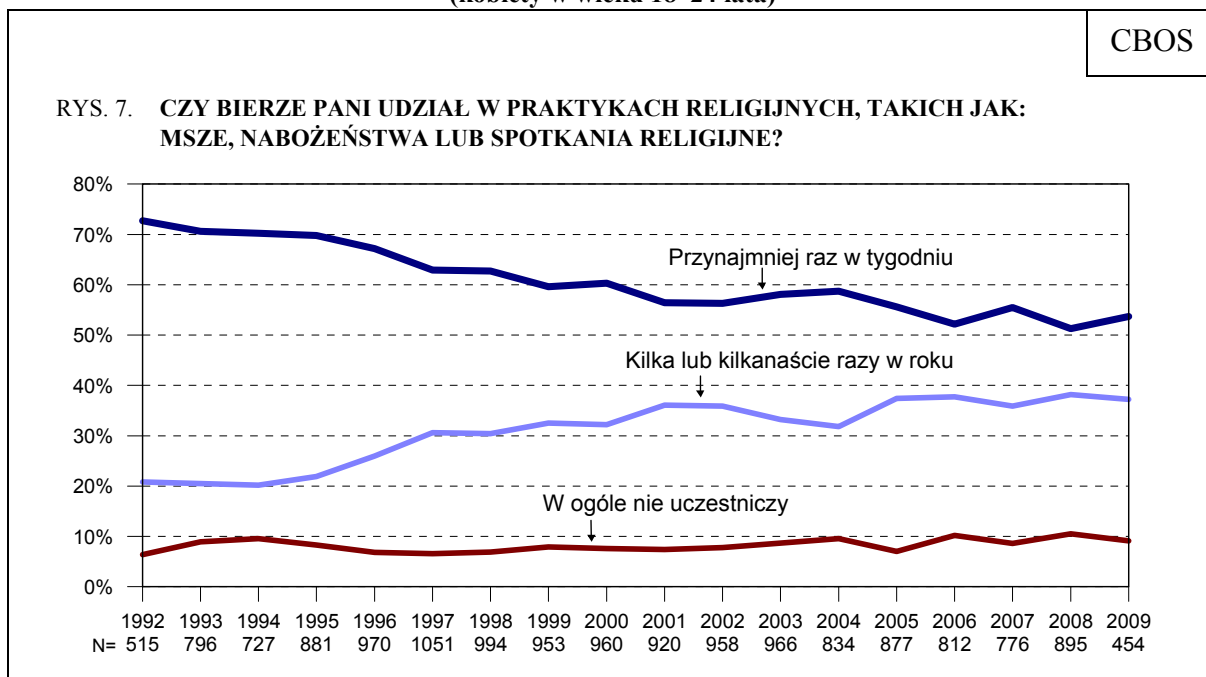
⁷ Różne kategorie związane są ze zmianami wskaźników, co szczegółowo opisaliśmy we wstępie do komunikatu.

**Deklaracje praktyk religijnych na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat
(osoby w wieku 18–24 lata)**

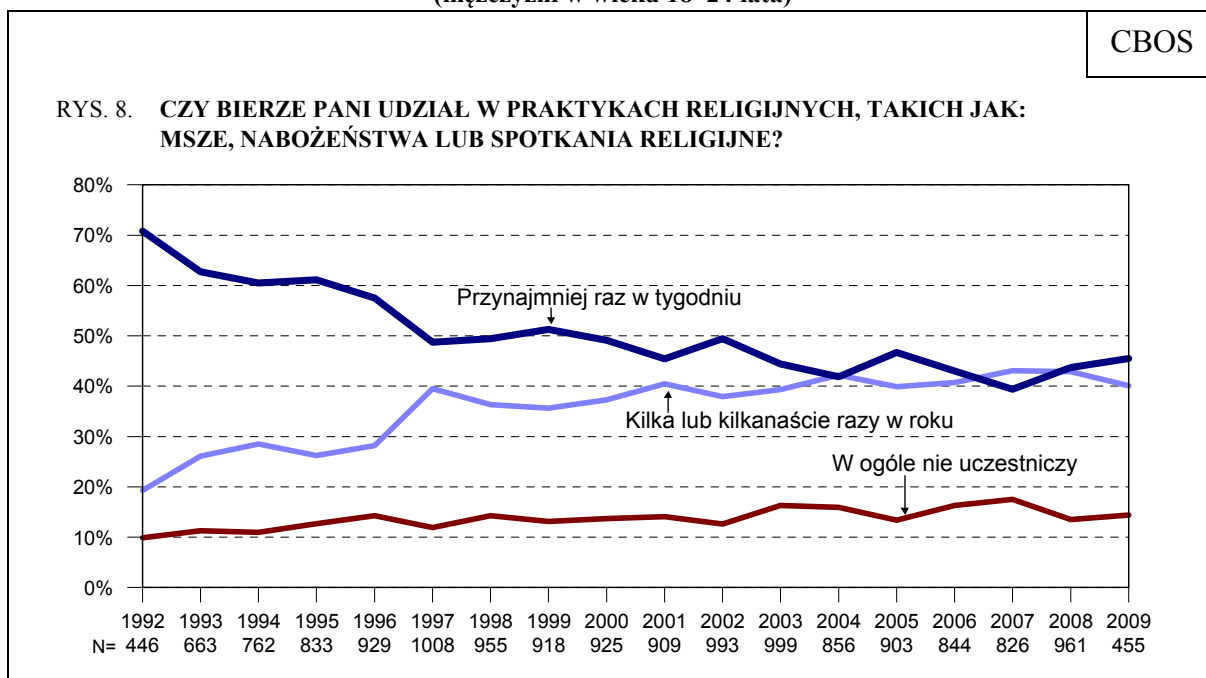

Wprawdzie spadek częstości uczestnictwa młodzieży w praktykach religijnych następuje bez względu na płeć, jednak – jak się wydaje – w przypadku kobiet jest on nieco mniej widoczny. Wśród mężczyzn w wieku od 18 do 24 lat już od kilku lat odsetek regularnie praktykujących mniej więcej równoważy się z liczbą ich rówieśników, którzy nieregularnie uczestniczą w praktykach religijnych, natomiast wśród kobiet w tym wieku wciąż utrzymuje się minimum 10-punktowa przewaga praktykujących co najmniej raz w tygodniu nad uczęszczającymi do kościoła sporadycznie. W przypadku młodzieży płci męskiej widoczny jest też nieznaczny wzrost odsetka w ogóle niepraktykujących, podczas gdy wśród kobiet liczba nieuczestniczących w praktykach religijnych utrzymuje się na raczej niezmiennym poziomie.

**Deklaracje praktyk religijnych na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat
(kobiety w wieku 18–24 lata)**

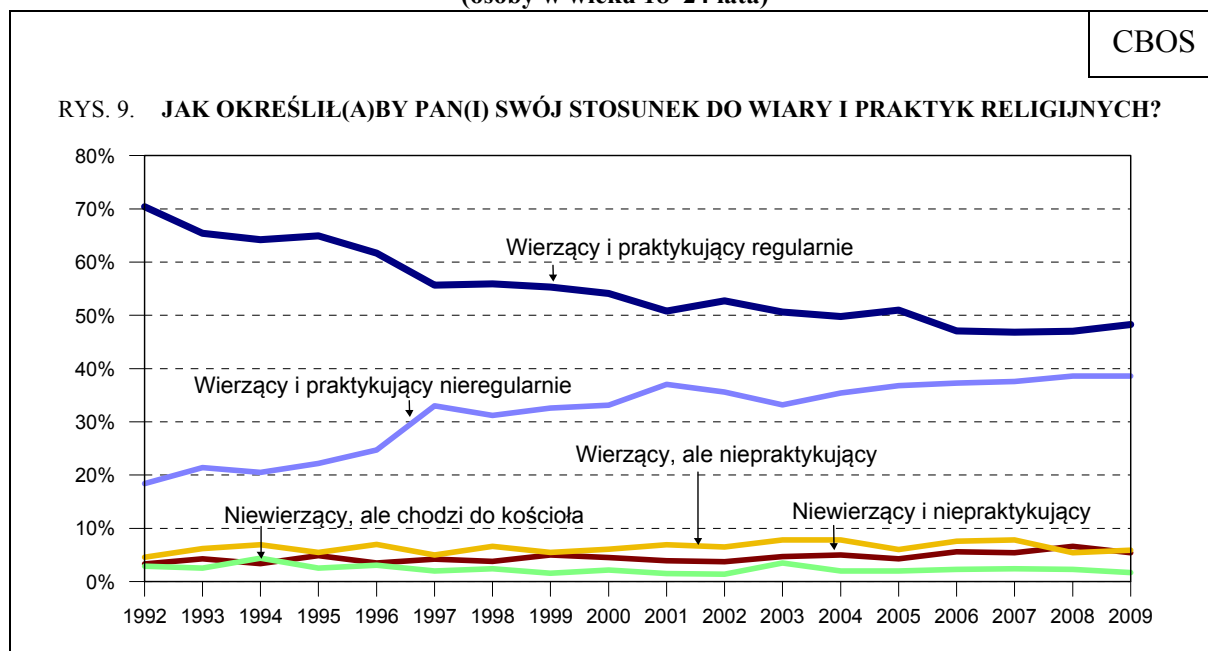
**Deklaracje praktyk religijnych na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat
(mężczyźni w wieku 18–24 lata)**

Analiza zależności pomiędzy deklaracjami wiary i uczestnictwa w praktykach religijnych wyraźnie pokazuje, że wśród polskiej młodzieży w wieku od 18 do 24 lat systematycznie maleje odsetek wierzących i regularnie praktykujących, a zwiększa się liczba wierzących i uczęszczających do kościoła rzadziej niż raz w tygodniu. Od początku lat

dziewięćdziesiątych ilościowo porównywalną grupę stanowią natomiast młodzi ludzie, którzy określają się jako wierzący i niepraktykujący, niewierzący, lecz chodzący do kościoła, oraz niewierzący i niepraktykujący.

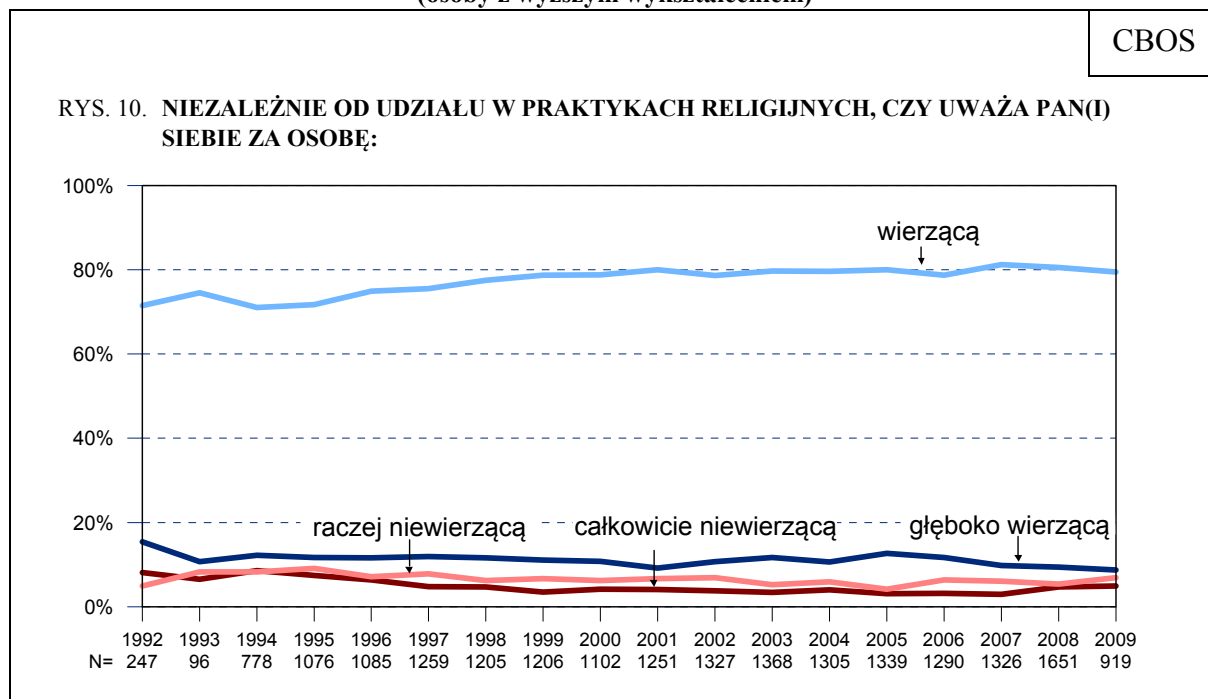
Wiara a praktyki religijne na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat (osoby w wieku 18–24 lata)

RELIGIJNOŚĆ OSÓB Z WYŻSZYM WYKSZTAŁCENIEM

W porównaniu z początkiem lat dziewięćdziesiątych nastąpił niewątpliwy przyrost liczby osób, które mają ukończone studia wyższe. Kategoria osób najlepiej wykształconych stała się zatem nieco bardziej zróżnicowana socjodemograficznie niż jeszcze kilkanaście lat temu. Prawdopodobnie spowodowało to nietypowe zmiany wskaźników religijności w tej grupie badanych – zwłaszcza jeśli chodzi o deklaracje wiary. Przy w miarę stabilnym odsetku głęboko wierzących, o blisko 10 punktów zwiększył się odsetek osób z wyższym wykształceniem, które określają się jako wierzące. Nieznacznie natomiast zmniejszyła się w tym czasie liczba raczej i całkowicie niewierzących. Ostatnie lata mogą jednak wskazywać na powolne odwracanie się tego trendu.

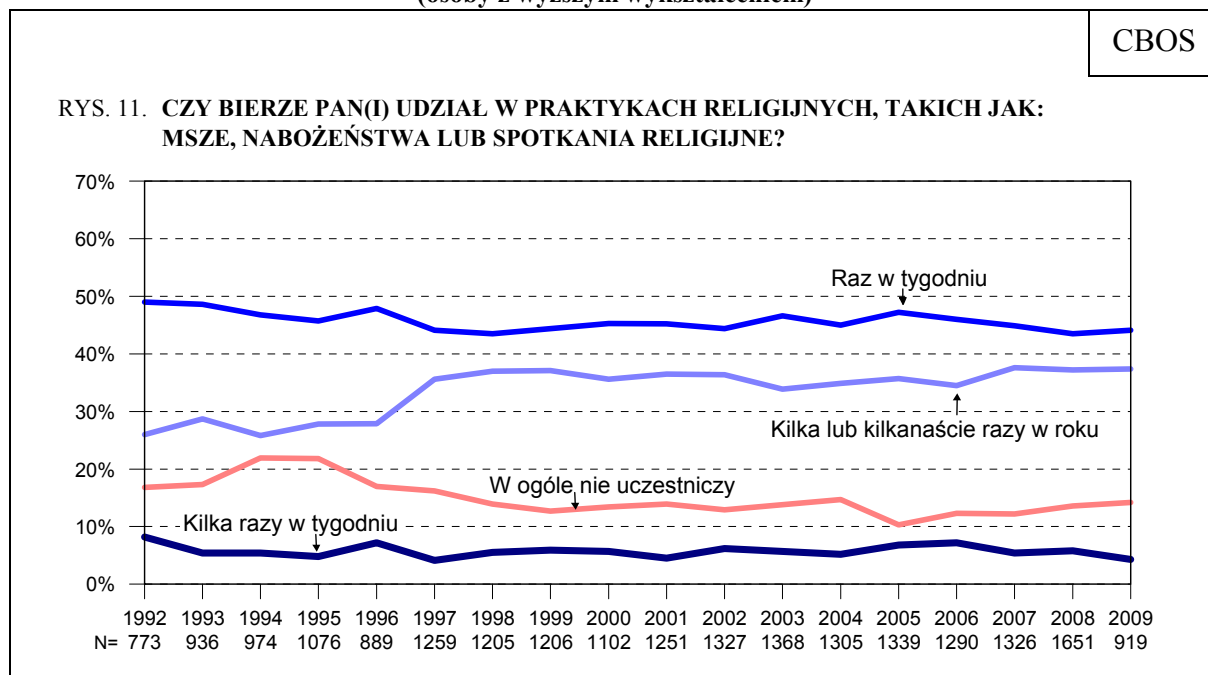
**Deklaracje wiary na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat
(osoby z wyższym wykształceniem)**

Jeżeli chodzi o praktyki religijne, to do 2005 roku w miarę stabilny był odsetek osób z wyższym wykształceniem uczestniczących co tydzień lub częściej w mszach, nabożeństwach lub spotkaniach religijnych. Wzrosła natomiast liczba praktykujących nieregularnie, kosztem tych, którzy w ogóle nie chodzą do kościoła. Jednak trudno jednoznacznie stwierdzić, w jakim stopniu wzrost deklaracji nieregularnego uczestnictwa w obrzędach religijnych w 1997 roku wynikał ze zmiany wskaźnika⁸, a w jakim z faktycznych przeobrażeń jakościowych. Widać natomiast, że od 2005 roku – wyjątkowego dla polskiej religijności ze względu na śmierć Jana Pawła II – minimalnie, aczkolwiek dość systematycznie, z roku na rok zmniejsza się liczba osób z wyższym wykształceniem praktykujących co tydzień lub częściej, wzrasta zaś odsetek nieregularnie uczestniczących w obrzędach religijnych oraz w ogóle niepraktykujących.

⁸ Szczegółowo opisano je we wstępie do komunikatu (s. 1–2).

**Deklaracje praktyk religijnych na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat
(osoby z wyższym wykształceniem)**

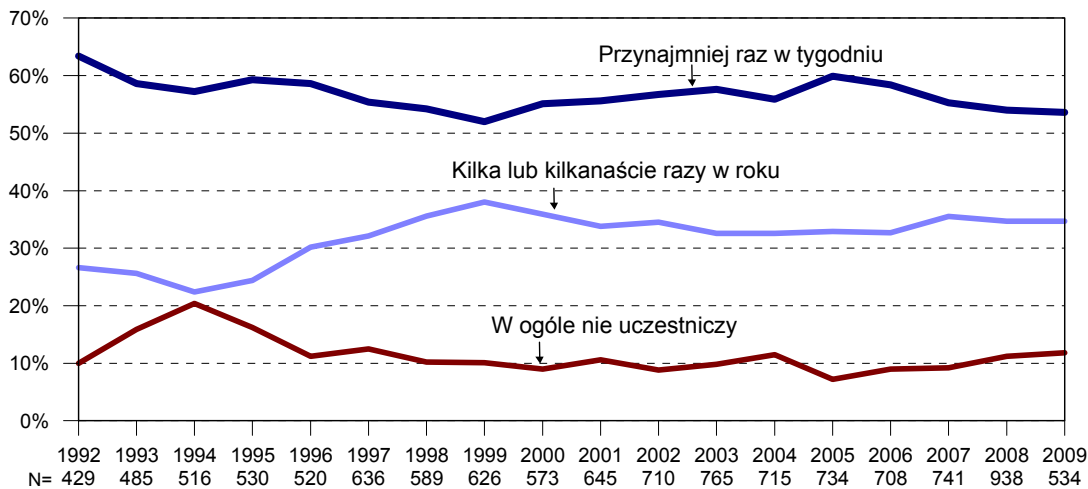

Zmiany te zachodzą zarówno w przypadku mężczyzn, jak i kobiet. O ile jednak wśród mężczyzn odsetki praktykujących regularnie i nieregularnie obecnie niemal się równoważą, o tyle w przypadku kobiet odsetek regularnie uczęszczających do kościoła jest ciągle niemal o 20 punktów wyższy niż praktykujących nieregularnie. Mimo wszystko jednak, w porównaniu z początkiem lat dziewięćdziesiątych, przewaga kobiet, które co tydzień uczestniczą w obrzędach religijnych, nad praktykującymi jedynie okazjonalnie zmniejszyła się niemal o połowę.

**Deklaracje praktyk religijnych na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat
(kobiety z wyższym wykształceniem)**

CBOS

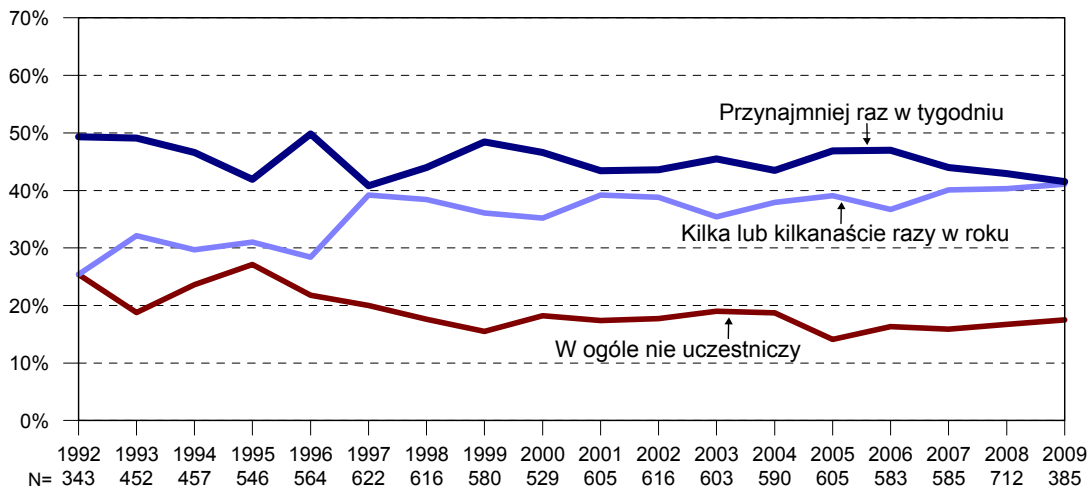
**RYS. 12. CZY BIERZE PAN(I) UDZIAŁ W PRAKTYKACH RELIGIJNYCH, TAKICH JAK:
MSZE, NABOŻEŃSTWA LUB SPOTKANIA RELIGIJNE?**

**Deklaracje praktyk religijnych na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat
(mężczyźni z wyższym wykształceniem)**

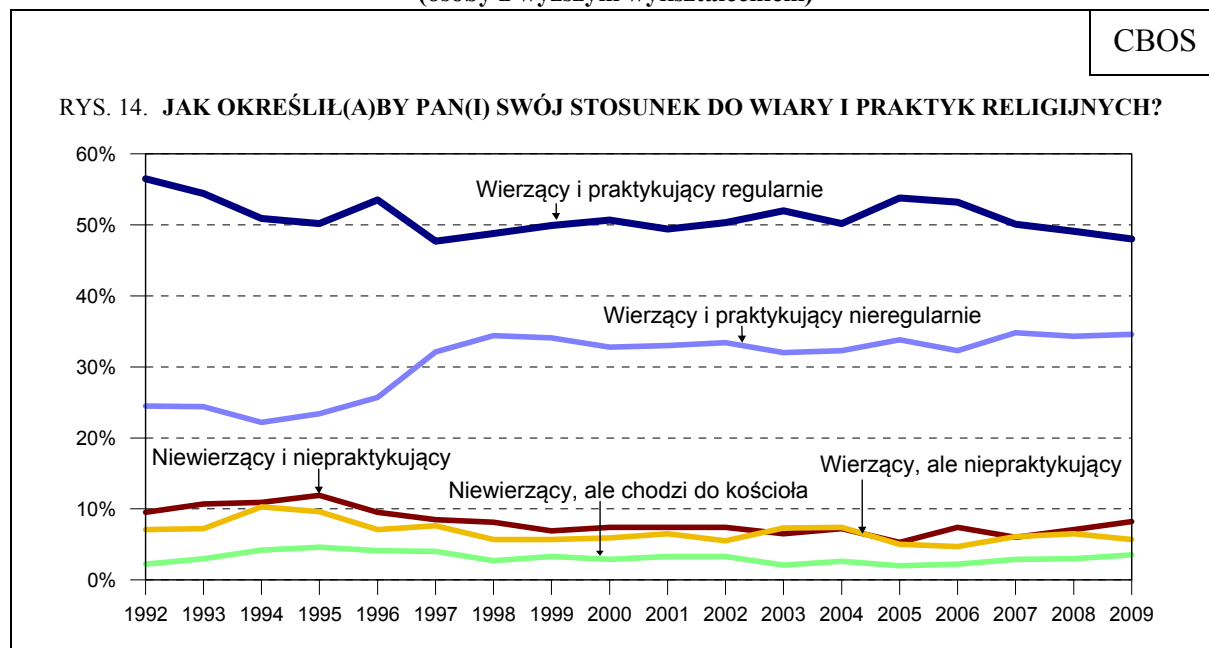
CBOS

**RYS. 13. CZY BIERZE PAN(I) UDZIAŁ W PRAKTYKACH RELIGIJNYCH, TAKICH JAK:
MSZE, NABOŻEŃSTWA LUB SPOTKANIA RELIGIJNE?**

Analiza zależności między deklaracjami wiary i praktyk religijnych potwierdza, że wśród badanych z wyższym wykształceniem po niewielkim, lecz w miarę systematycznym wzroście odsetka osób wierzących i praktykujących regularnie, który następował od 1997 roku (a więc już po zmianie wskaźników na bezpośrednio porównywalne), od 2005 roku odnotowaliśmy odwrócenie tego trendu.

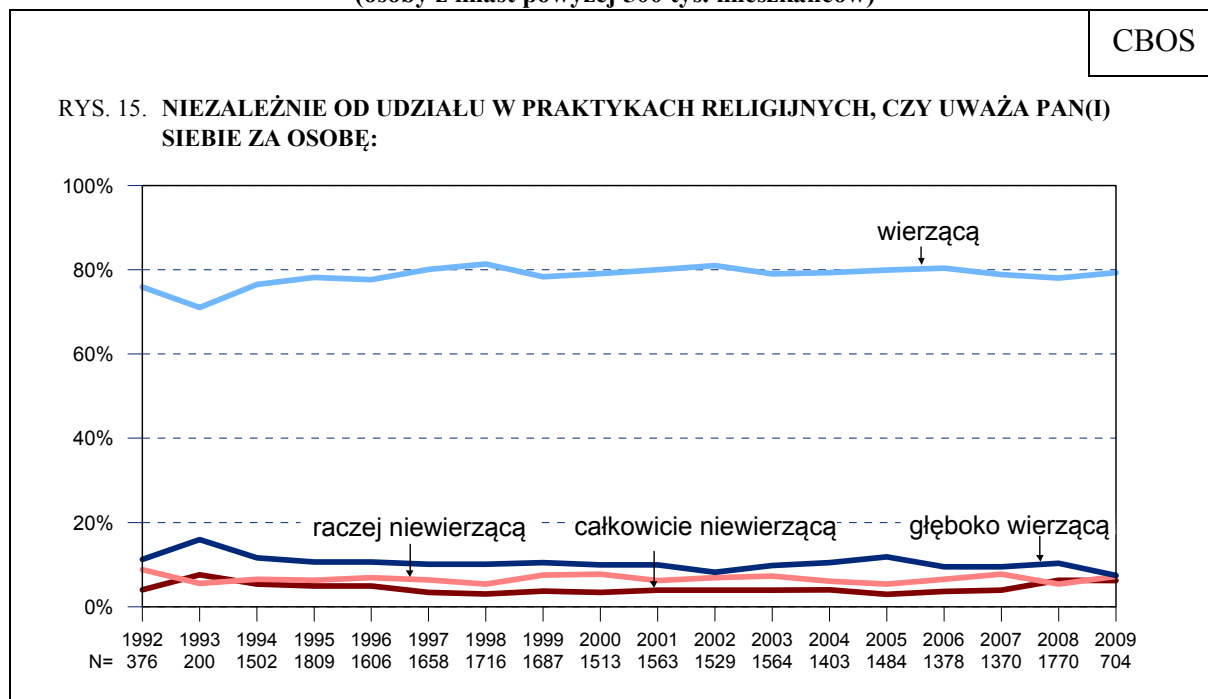
**Wiara a praktyki religijne na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat
(osoby z wyższym wykształceniem)**

RELIGIJNOŚĆ MIESZKAŃCÓW NAJWIĘKSZYCH MIAST

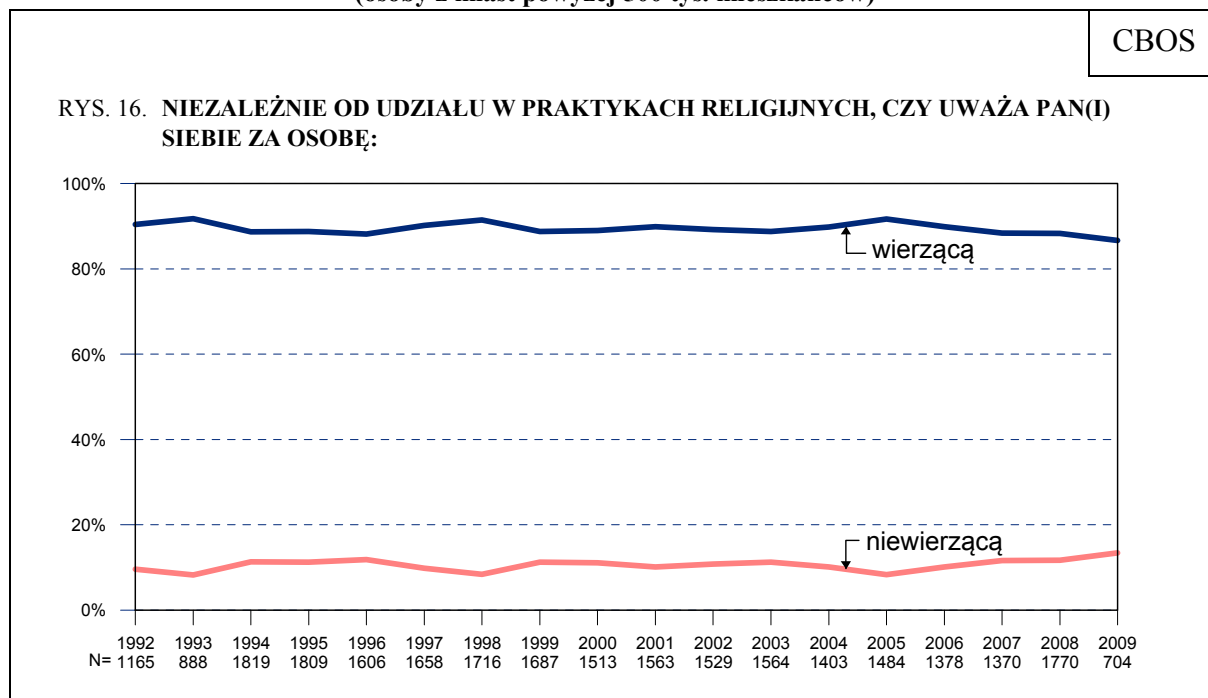
Na podstawie deklaracji można stwierdzić, że od początku lat dziewięćdziesiątych wiara mieszkańców największych aglomeracji pozostaje dość stabilna. Niezmiennie około 90% z tej grupy badanych uznaje się za wierzących, z czego mniej więcej co dziesiąty ocenia swoją wiarę jako głęboką. Kolejne 10% stanowią osoby – w swojej ocenie – raczej niewierzące i całkowicie niewierzące.

**Deklaracje wiary na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat
(osoby z miast powyżej 500 tys. mieszkańców)**

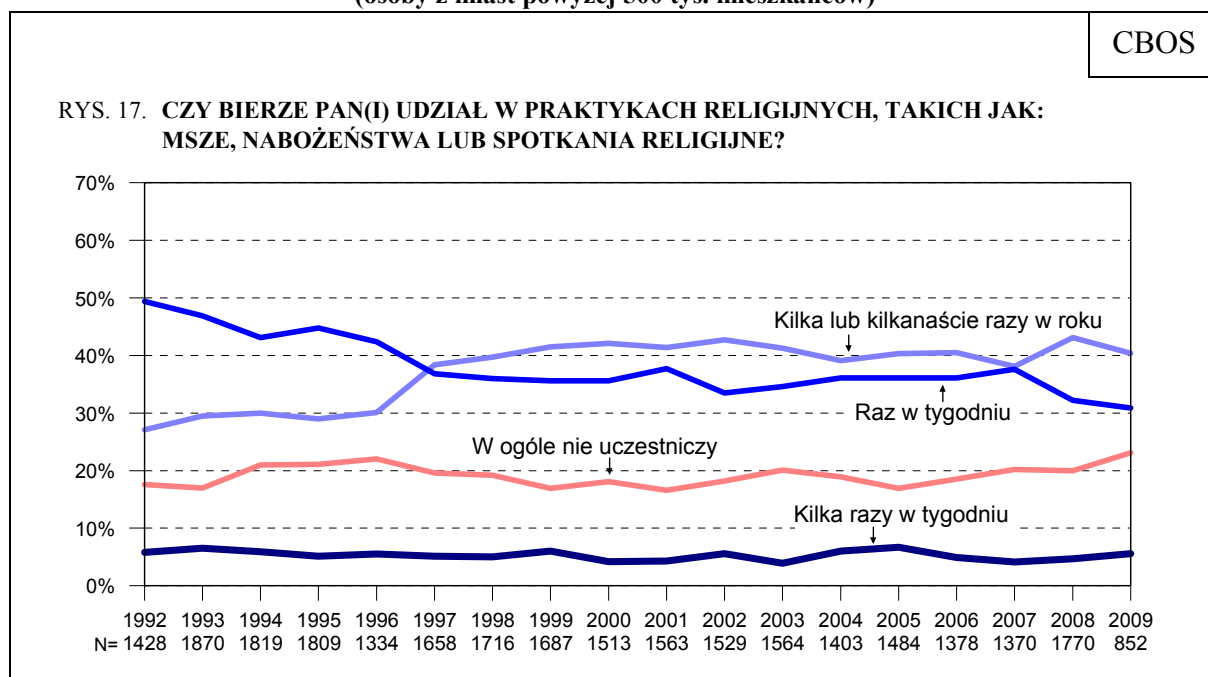
Podobnie jednak jak w przypadku ankietowanych z wyższym wykształceniem, również w tej kategorii społecznej od 2005 roku zarysowuje się minimalny, choć systematyczny spadek liczby osób określających się jako wierzące i jednocześnie nieznaczny wzrost – w swoim przekonaniu – niewierzących.

**Deklaracje wiary na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat
(osoby z miast powyżej 500 tys. mieszkańców)**

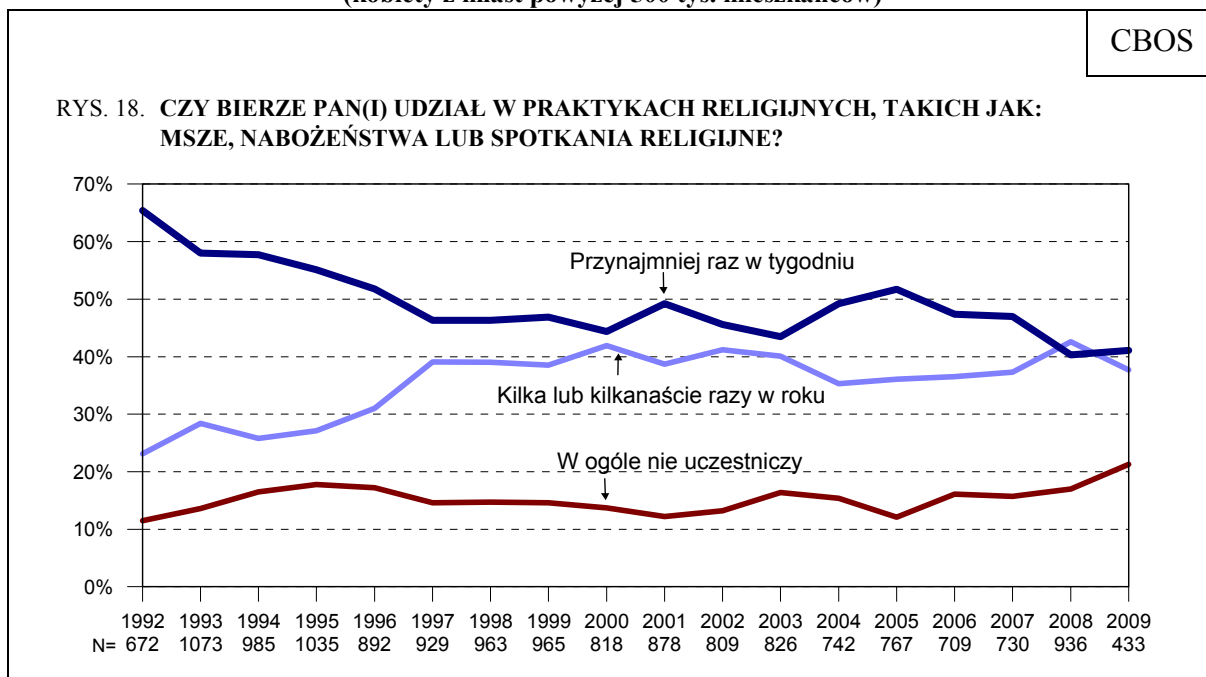
Znacznie bardziej widoczne zmiany dotyczą zaangażowania w praktyki religijne. Osoby zamieszkujące miejscowości liczące powyżej 500 tys. mieszkańców stanowią – jak się wydaje – jedną z nielicznych grup, w których odsetek deklarujących regularne uczestnictwo w praktykach religijnych (raz w tygodniu lub częściej) jest mniejszy niż łączna liczba praktykujących okazjonalnie i w ogóle niechodzących do kościoła. W ciągu ostatnich kilkunastu lat dość istotnie wzrosła liczba mieszkańców największych miast, którzy w kościelnych obrzędach uczestniczą kilka lub – co najwyżej – kilkanaście razy w roku, a od 2005 roku następuje również (po wcześniejszym spadku) wzrost odsetka w ogóle niepraktykujących. Na porównywalnym poziomie (około 5%) utrzymuje się jedynie liczba praktykujących religijnie kilka razy w tygodniu.

Deklaracje praktyk religijnych na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat (osoby z miast powyżej 500 tys. mieszkańców)

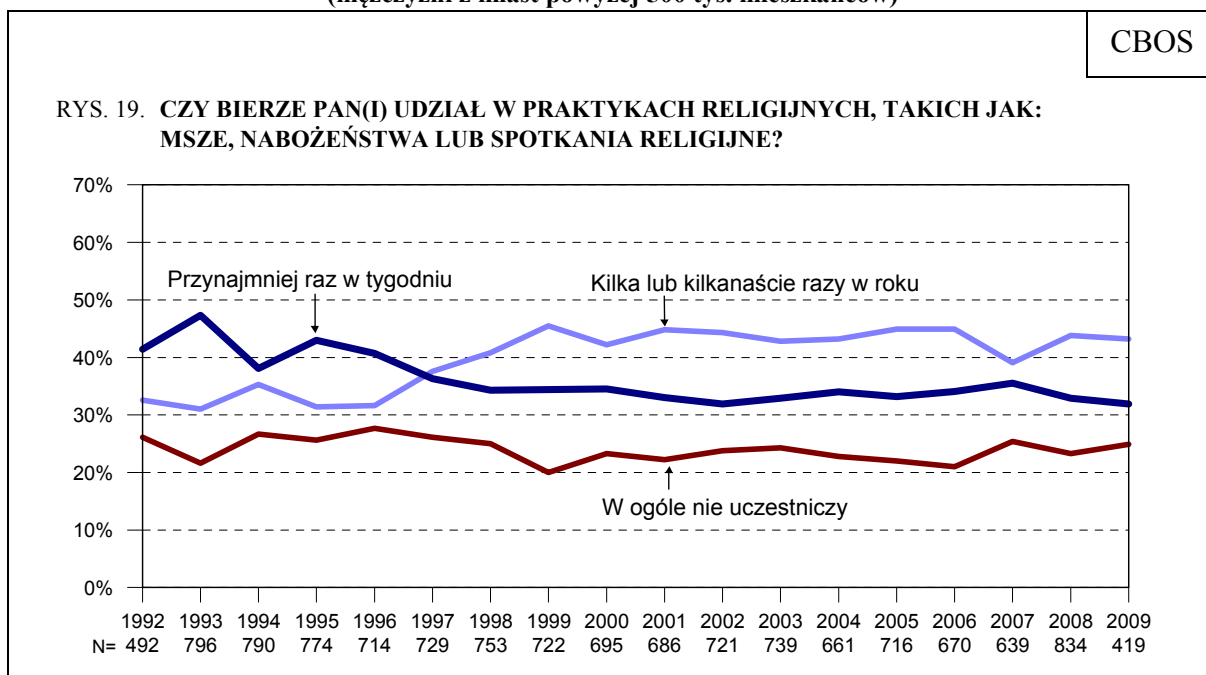

Uczestnictwo w mszach, nabożeństwach i spotkaniach religijnych w miastach powyżej 500 tys. mieszkańców jest dość istotnie zróżnicowane ze względu na płeć. Mężczyźni wyraźnie rzadziej niż kobiety deklarują regularny udział w praktykach religijnych, częściej natomiast mówią o praktykach okazjonalnych lub żadnych. O ile jednak wśród mężczyzn statystyki te od wielu lat pozostają dość stabilne, o tyle w przypadku kobiet od 2005 roku uwidacznia się dość wyraźny spadek regularnego uczestnictwa w praktykach religijnych oraz systematyczny wzrost deklaracji całkowitego zaniechania tego typu aktywności.

**Deklaracje praktyk religijnych na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat
(kobiety z miast powyżej 500 tys. mieszkańców)**

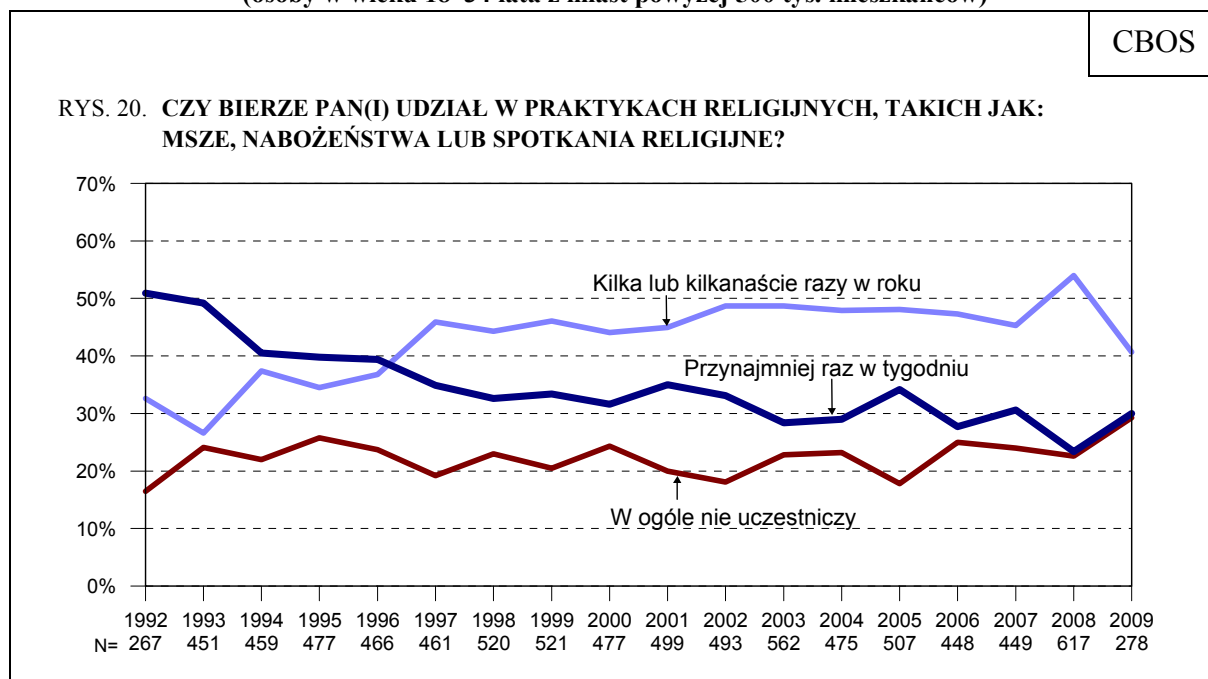
**Deklaracje praktyk religijnych na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat
(mężczyźni z miast powyżej 500 tys. mieszkańców)**

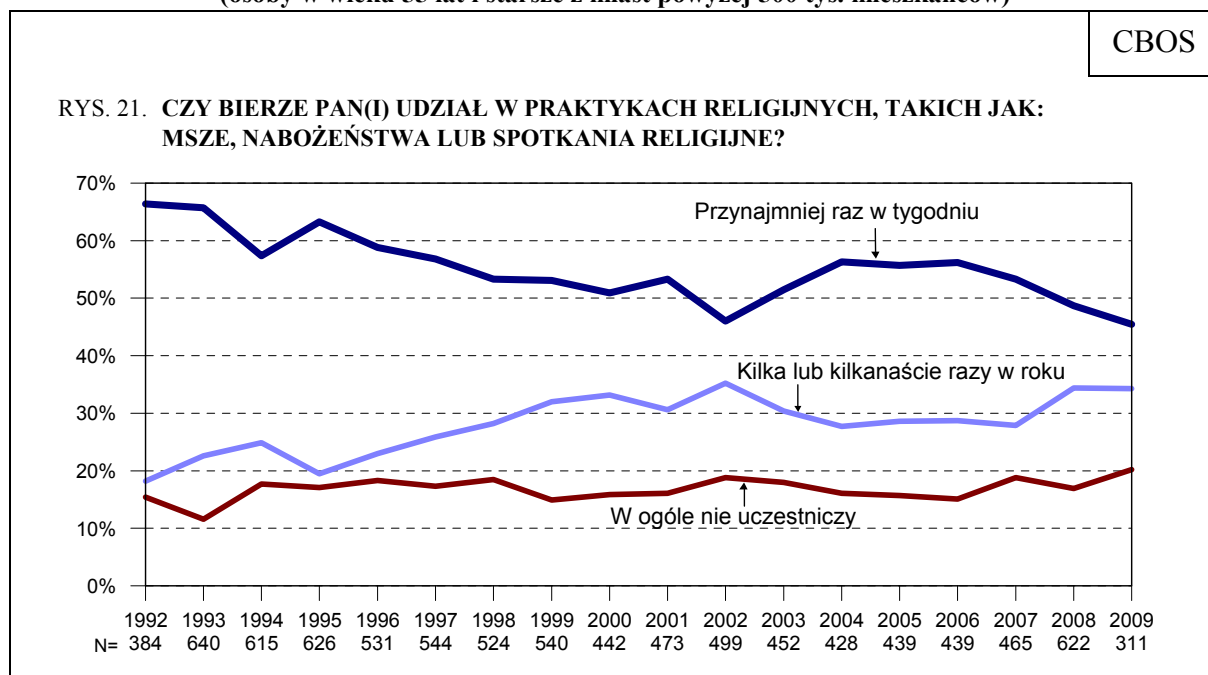
Na przemiany religijności wielkomiejskiej w pewnym stopniu wpływa wiek. Mimo iż stopniowe odchodzenie od regularnych praktyk religijnych widoczne jest zarówno wśród starszych, jak i młodszych mieszkańców największych aglomeracji, w grupie badanych od 18 do 34 lat proces ten jest nieco bardziej zaawansowany. Już od dwóch lat odsetek młodych

mieszkańców największych polskich miast, którzy w ogóle nie uczęszczają do kościoła, jest niemal tożsamy z liczbą tych, którzy praktykują co niedziela. Dominuje natomiast okazjonalne uczestnictwo w mszach, nabożeństwach lub spotkaniach kościelnych. Wśród osób w wieku 55 lat i starszych ciągle jeszcze przeważają regularnie praktykujący religijnie, mimo że od 1992 roku ich odsetek zmalał aż o 21 punktów (z 66% do 45% w 2009 roku)

Deklaracje praktyk religijnych na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat (osoby w wieku 18–34 lata z miast powyżej 500 tys. mieszkańców)

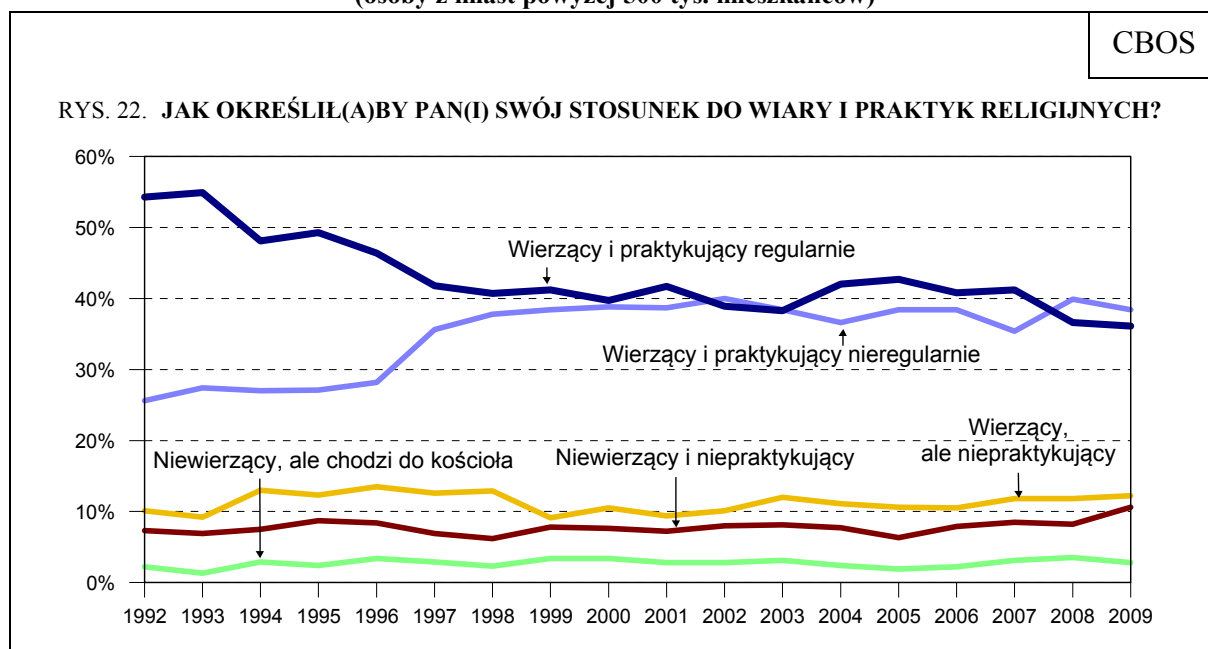

Deklaracje praktyk religijnych na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat (osoby w wieku 55 lat i starsze z miast powyżej 500 tys. mieszkańców)

Z analizy zależności wiary i praktyk religijnych wynika, że w największych miastach od dwóch lat odsetek wierzących i praktykujących okazjonalnie przewyższa liczbę wierzących i praktykujących przynajmniej raz w tygodniu. W latach 2000–2003 odsetki te mniej więcej się równoważyły, a w latach 2004–2007, podobnie jak przed rokiem 2000, wiarę i regularne uczestnictwo w nabożeństwach, mszach i spotkaniach religijnych deklarowano częściej niż wiarę i praktykowanie nieregularne. Od 2005 roku systematycznie wzrasta też liczba niewierzących i niepraktykujących mieszkańców największych aglomeracji (z 6% w 2005 roku do 11% w 2009 roku).

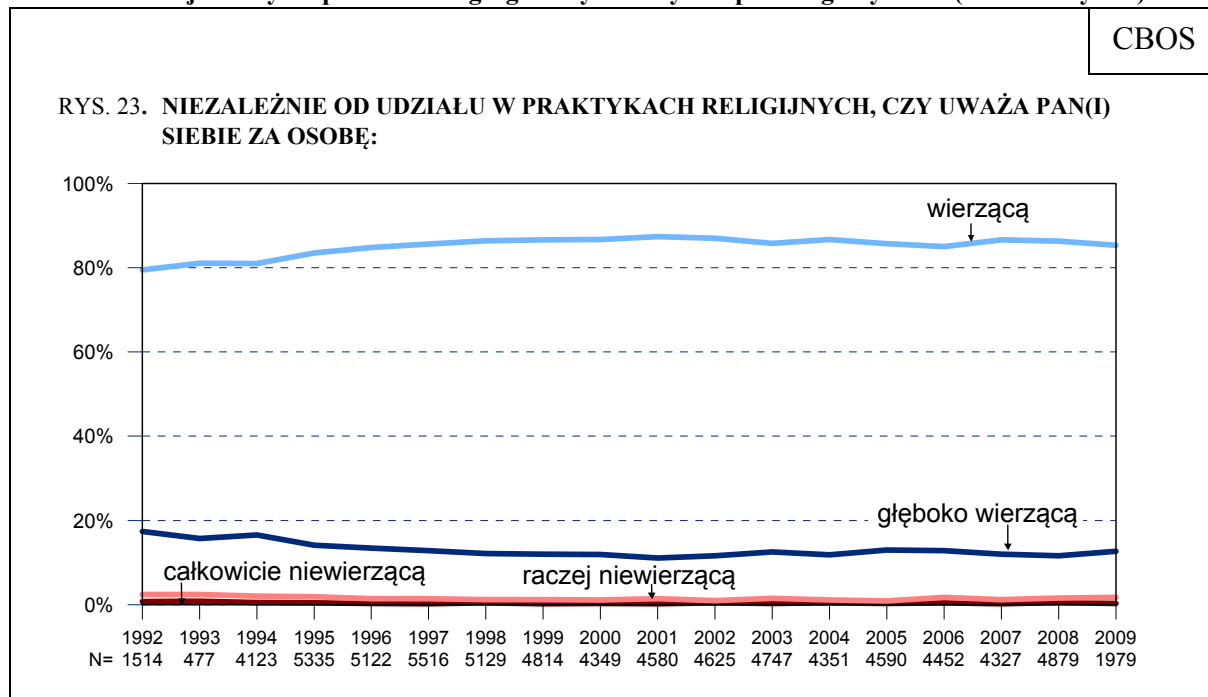
Wiara a praktyki religijne na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat (osoby z miast powyżej 500 tys. mieszkańców)

RELIGIJNOŚĆ MIESZKAŃCÓW WSI

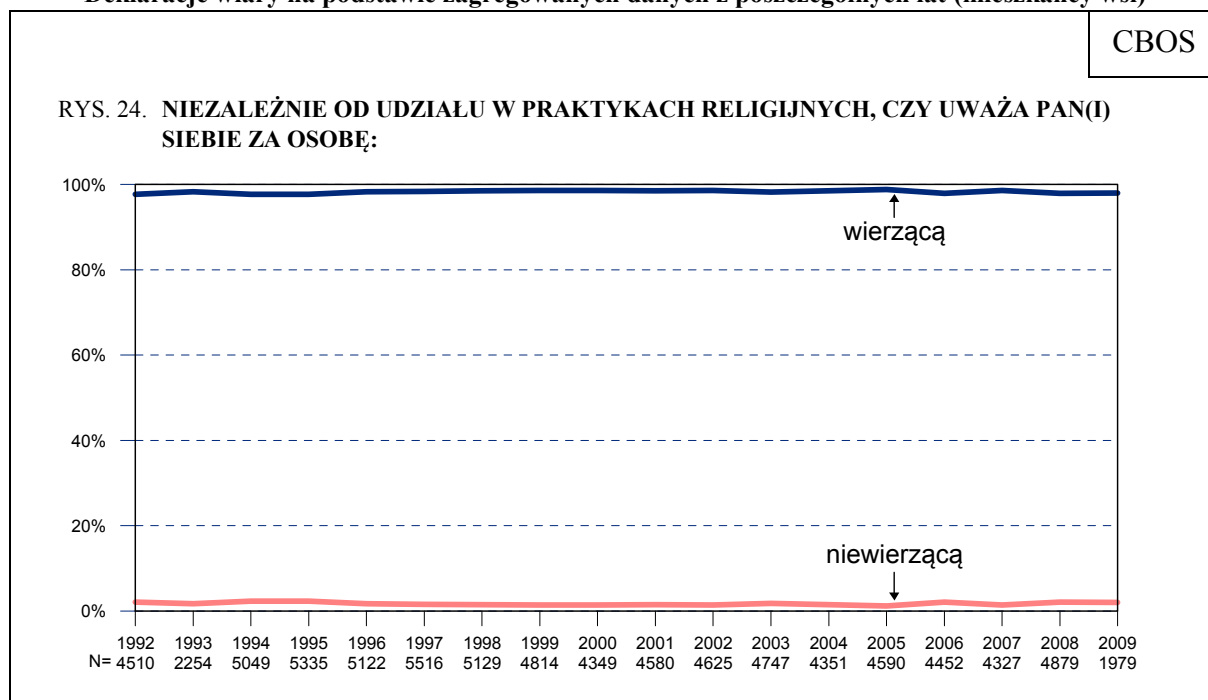
Deklarowana wiara mieszkańców wsi w ciągu ostatnich dwudziestu lat niemal się nie zmieniła. W porównaniu z początkiem lat dziewięćdziesiątych jedynie nieznacznie ubyło głęboko wierzących i w tym samym stopniu przybyło osób określających się jako wierzące.

Deklaracje wiary na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat (mieszkańcy wsi)

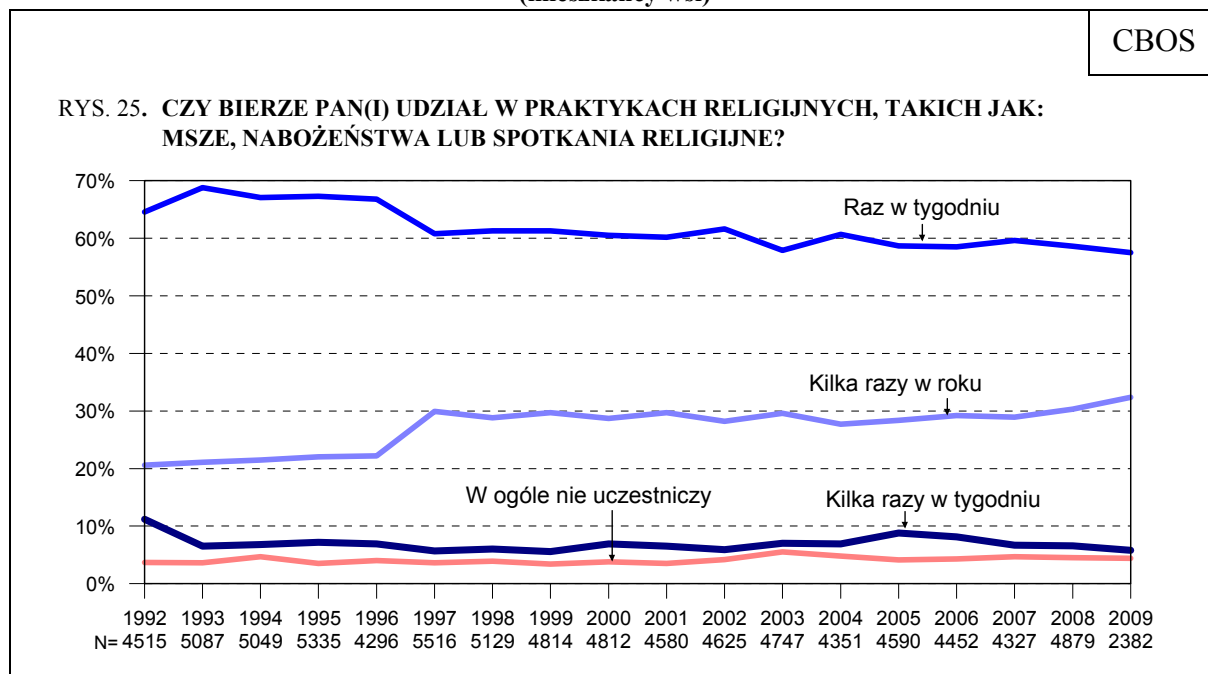
Jeśli połączymy kategorie mniej lub bardziej wierzących i raczej oraz całkowicie niewierzących, to okaże się, że w omawianym okresie deklarowana wiara mieszkańców wsi właściwie pozostała bez zmian. Wierzący niezmiennie stanowią 98% wszystkich osób zamieszkujących polską wieś, niewierzący zaś – pozostałe 2%.

Deklaracje wiary na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat (mieszkańcy wsi)

Podobnie jest z praktykami religijnymi. Spadek regularnego uczestnictwa w nabożeństwach, mszach i spotkaniach religijnych, odnotowany w 1997 roku, związany jest raczej ze zmianą wskaźnika⁹ niż faktycznie nową jakością. Od tego czasu poziom praktyk religijnych wśród mieszkańców wsi pozostawał wyjątkowo stabilny – aż do 2005 roku, odkąd to i w tym przypadku można obserwować bardzo powolne zmiany w kierunku rozluźniania więzi z kościołem instytucjonalnym. W ciągu ostatnich czterech lat odsetek osób praktykujących przynajmniej raz w tygodniu zmniejszył się o 5 punktów (z 68% do 63%), a liczba okazjonalnie uczęszczających do kościoła wzrosła o 4 punkty (z 28% do 32%).

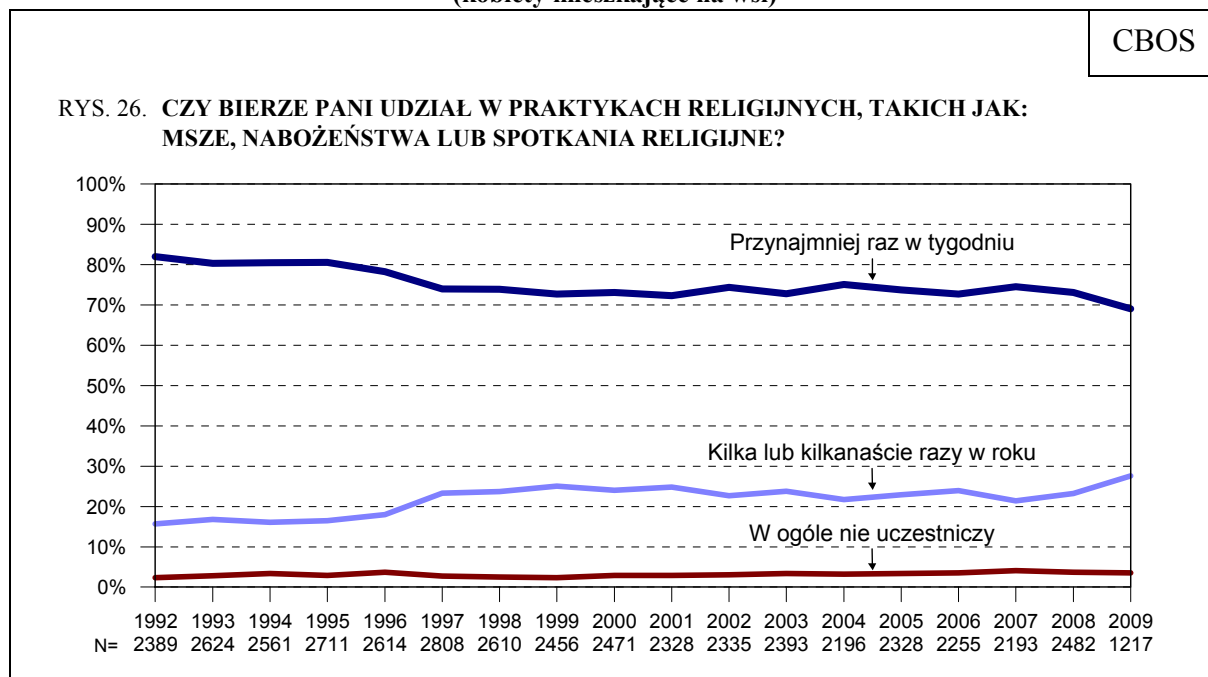
Deklaracje praktyk religijnych na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat (mieszkańcy wsi)

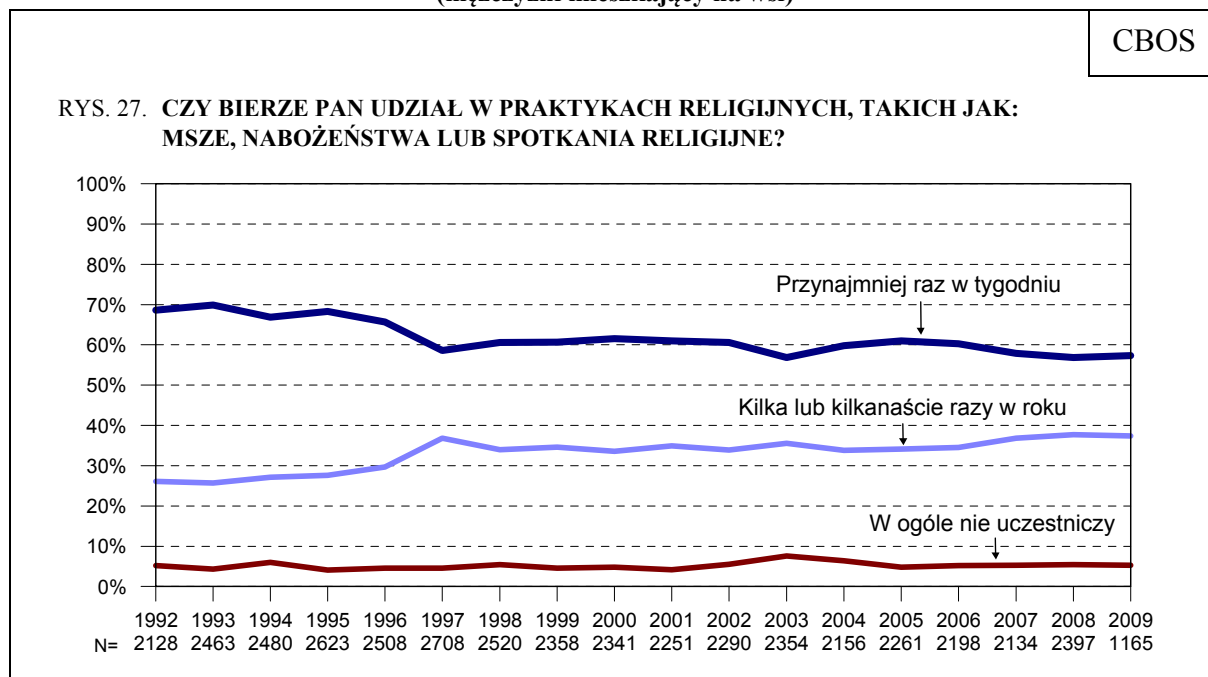
Zmiany w częstotliwości uczestnictwa w praktykach religijnych w podobnym tempie zachodzą wśród ludności wiejskiej płci męskiej i żeńskiej. Od początku monitoringu wśród kobiet regularne uczestnictwo w obrzędach kościelnych jest jednak o 10 punktów procentowych wyższe niż wśród mężczyzn. Mężczyźni natomiast od początku odpowiednio częściej deklarują nieregularne praktykowanie oraz zupełny brak praktyk.

⁹ Szczegółowo opisano ją we wstępie do komunikatu (s. 1–2).

**Deklaracje praktyk religijnych na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat
(kobiety mieszkające na wsi)**

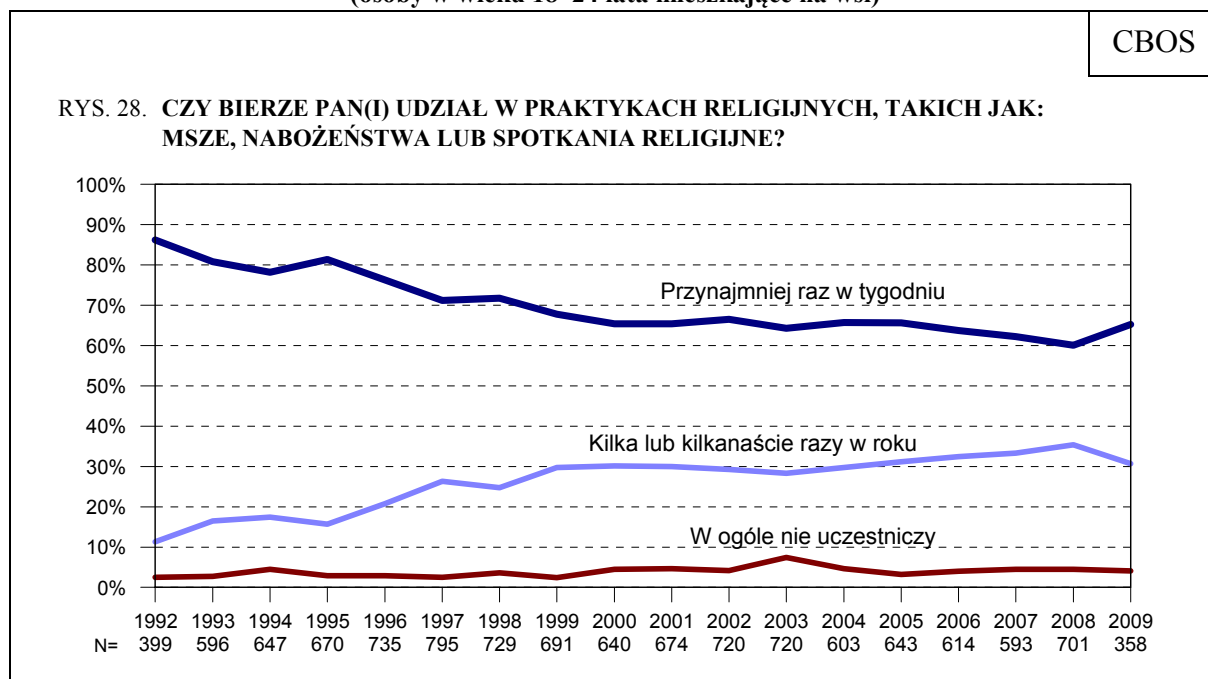
**Deklaracje praktyk religijnych na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat
(mężczyźni mieszkający na wsi)**

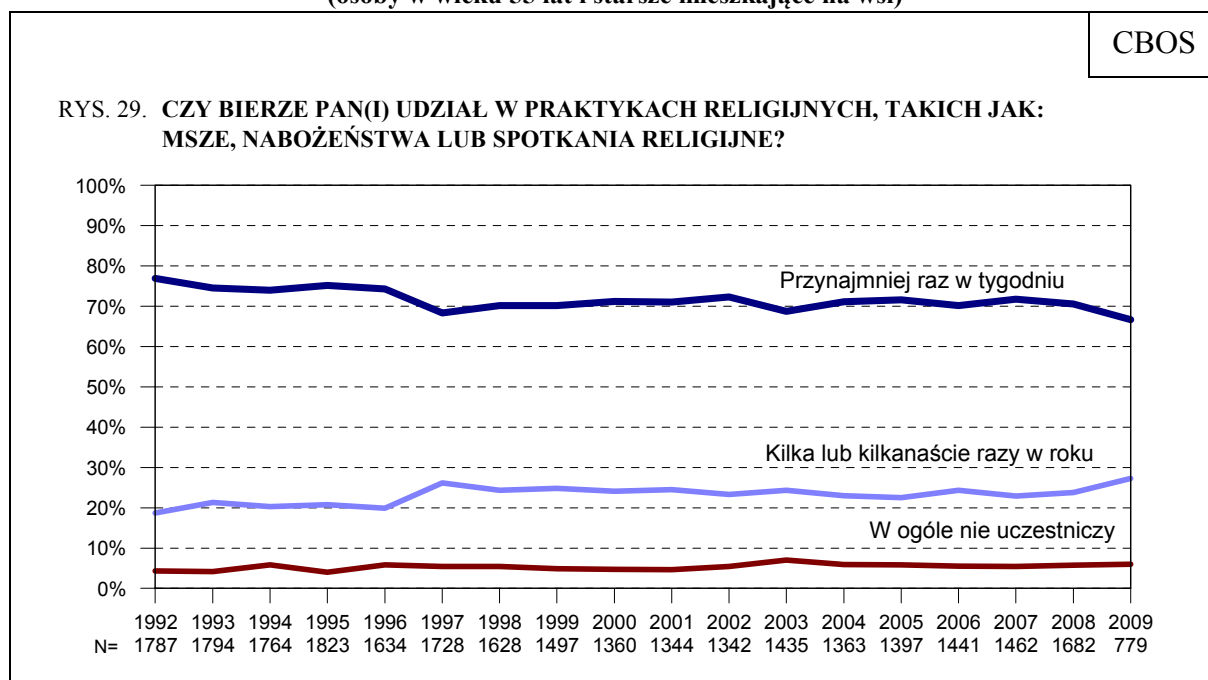
Bardzo istotnym czynnikiem, który różnicuje przemiany religijności na wsi, jest wiek. Okazuje się, że podczas gdy wśród mieszkańców wsi w wieku 55 lat i starszych poziom praktyk religijnych utrzymuje się na niemal niezmiennym poziomie, wśród młodzieży wiejskiej zmiany w tym względzie są dość istotne. Od 1992 roku odsetek respondentów

w wieku od 18 do 24 lat, którzy praktykują regularnie, zmniejszył się o 21 punktów (z 86% do 65%), a liczba okazjonalnie uczęszczających do kościoła wzrosła blisko trzykrotnie (z 11% do 31%). Ciągłe jednak, w porównaniu z ogółem badanych w wieku od 18 do 24 lat, młodzież wiejska wykazuje stosunkowo duże przywiązanie do praktyk religijnych.

Deklaracje praktyk religijnych na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat (osoby w wieku 18–24 lata mieszkające na wsi)

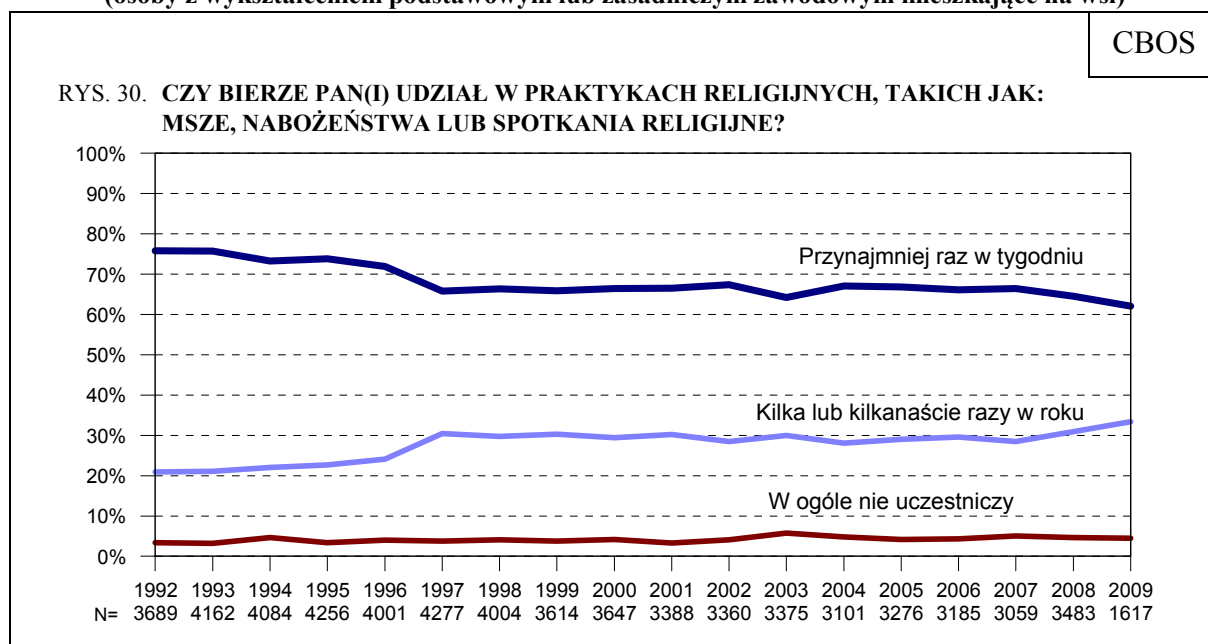

Deklaracje praktyk religijnych na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat (osoby w wieku 55 lat i starsze mieszkające na wsi)

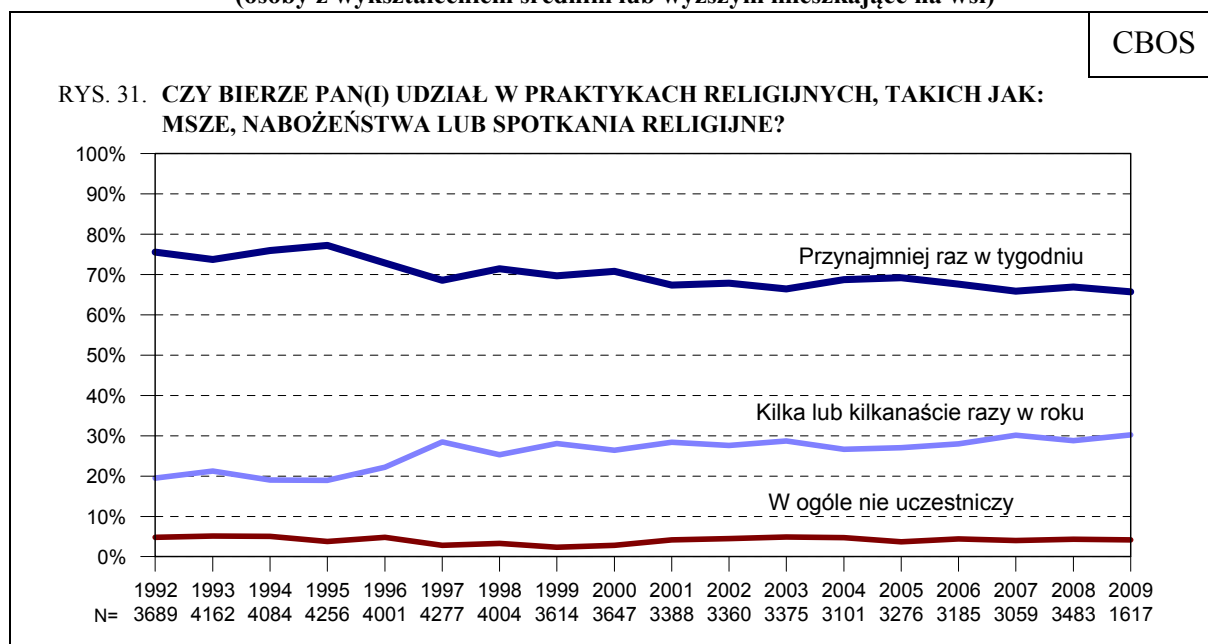

Na poziom religijnego zaangażowania wśród mieszkańców wsi nie wpływa natomiast wykształcenie. Rozkład częstości uczestnictwa w nabożeństwach, mszach i spotkaniach religijnych wśród osób z wykształceniem podstawowym i zasadniczym zawodowym jest niemal taki sam jak w grupie osób z wykształceniem średnim lub wyższym. W obu kategoriach następuje nieznaczny spadek odsetka praktyk regularnych na korzyść okazjonalnych.

Deklaracje praktyk religijnych na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat (osoby z wykształceniem podstawowym lub zasadniczym zawodowym mieszkające na wsi)

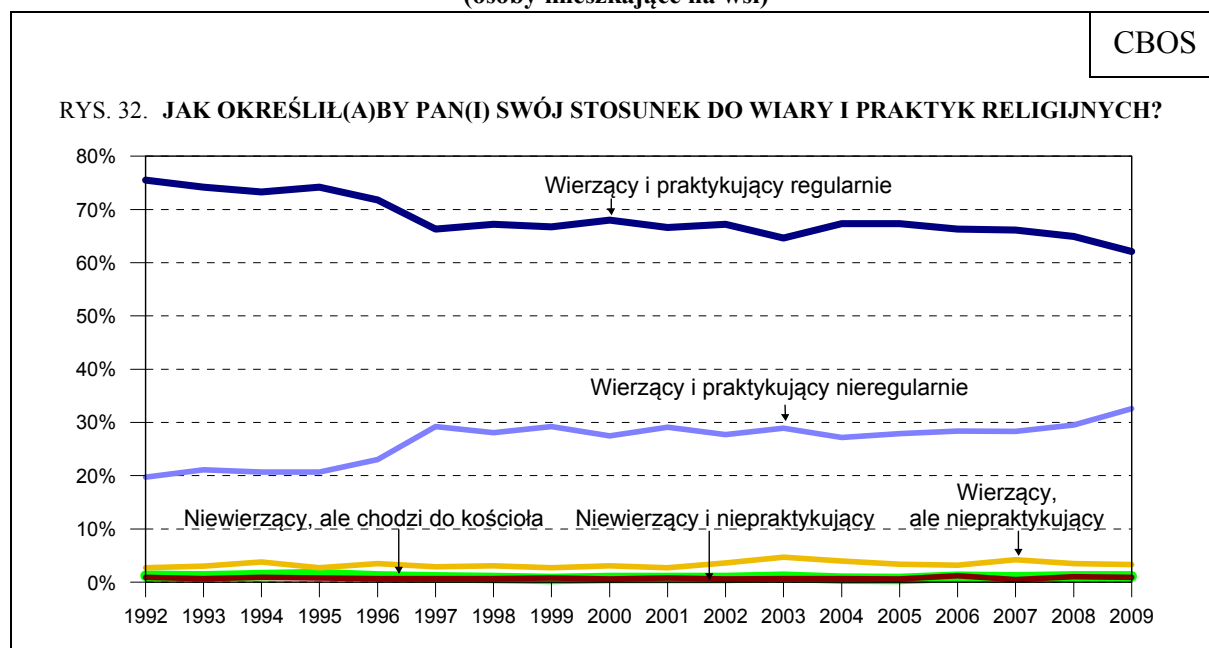

Deklaracje praktyk religijnych na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat (osoby z wykształceniem średnim lub wyższym mieszkające na wsi)

Jeżeli chodzi natomiast o związek wiary i praktyk religijnych, również wśród mieszkańców wsi zarysowuje się – zwłaszcza w ostatnich latach – tendencja do zmniejszania się liczby wierzących i praktykujących regularnie na korzyść wierzących i uczestniczących w praktykach religijnych rzadziej niż raz w tygodniu. Na niezmiennym – znikomym – poziomie utrzymują się odsetki wierzących i niepraktykujących, jak również niewierzących i chodzących do kościoła oraz niewierzących i niepraktykujących.

**Wiara a praktyki religijne na podstawie zagregowanych danych z poszczególnych lat
(osoby mieszkające na wsi)**

W naszych comiesięcznych badaniach, realizowanych na próbach ogólnopolskich, nie odnotowujemy zasadniczych zmian w religijności Polaków. Nie oznacza to jednak, że pozostaje ona stabilna we wszystkich grupach społecznych. Mimo że od początku lat dziewięćdziesiątych deklaracje wiary w większości wyróżnionych przez nas grup uległy jedynie minimalnym wahaniom lub – co najwyżej – mało wyraźnie zarysowującym się trendom, stosunek do praktyk religijnych zmienił się dość istotnie – szczególnie w grupie najmłodszych badanych oraz wśród mieszkańców największych miast. Widoczny jest dość znaczny spadek liczby osób regularnie praktykujących, przybywa zaś tych, którzy jedynie okazjonalnie uczestniczą w nabożeństwach, mszach lub spotkaniach religijnych.

Niewątpliwie istotny z punktu widzenia polskiej religijności był rok 2005 – czas choroby i śmierci Jana Pawła II – we wszystkich analizowanych grupach społecznych (nawet pomimo spadkowych trendów) wskaźniki religijności – zwłaszcza praktyk religijnych – w tym okresie nieco wzrosły. Bez względu jednak na kategorie społeczne wzrost ten okazał się krótkotrwały. Od tego czasu zarówno wśród młodzieży i mieszkańców największych miast, jak i wśród osób z wyższym wykształceniem, a nawet wśród mieszkańców wsi deklarowane uczestnictwo w kościelnych obrzędach wprawdzie nieznacznie, ale systematycznie spada, przyjmując obecnie wartości istotnie niższe niż te rejestrowane za życia papieża–Polaka.

Trudno jednak na obecnym etapie jednoznacznie stwierdzić, czy mamy już do czynienia z odwrotem od religijności czy też nie (w większości przypadków trendy spadkowe dopiero się zarysowują). Wydaje się jednak, że jest to raczej skręt w kierunku bardziej zindywidualizowanej i jednocześnie mniej zinstytucjonalizowanej religijności, w której przeżywaniu niedzielne uczestnictwo w mszy świętej nie jest obligatoryjne. Uzyskane wyniki zdają się zatem potwierdzać, że strata papieża–Polaka nie pozostała bez wpływu na – ciągle jeszcze wyjątkową na tle reszty Europy – religijność jego rodaków. Niewątpliwie interesujące będzie dalsze monitorowanie wskaźników wiary i praktyk religijnych w Polsce.

Opracował
Rafał BOGUSZEWSKI